

Steen Busck

Præsten

Gunni Busck

1798-1869

Tilegnet Gunni Buscks oldebarn Ellen Busck på hendes 95 års fødselsdag den 2. februar 2015

Indhold

Barndom	s. 3
Ungdom	s. 5
Præst i Stigs Bjergby	s. 8
Gunni og Grundtvig	s. 9
Familie og venner	s. 16
Salmeværket	s. 19
Folkelig vækkelse	s. 22
Gunni og det folkelige	s. 25
Brøndbyvester	s. 26
1848	s. 29
Efterkrigsår	s. 31
1860'erne	s. 35
Kirkepolitik i 1860'erne	s. 39
De sidste år	s. 42
Skandale i Vartov	s. 44
Gunnis død	s. 49
Eftermæle og eftertid	s. 52
Kilder	s. 56

Barndom

Han blev født som den første i et ungt ægteskab i et helt nyt hus i den gyldne tid, som man kalder den florissante periode. Handelen og næringslivet blomstrede i et København, som var på vej op efter den store brand i 1795. Der var gang i byggeriet omkring den nedbrændte Sankt Nikolaj Kirke, som lå i ruiner. Kun ydermurene og det kullede tårn stod tilbage. Menigheden med præsterne i spidsen havde fået husly i Helligåndskirken, og man diskuterede Sankt Nikolajs fremtid. Diskussionen endte med, at sognet blev nedlagt, kirkehuset revet ned og tårnet anvendt som vagttårn i en nyopført brandstation omgivet af slagterboder. ”Maven” kaldte man herefter Nikolaj Plads.

Da Gunni blev født, var man ved at flytte gravsten og ligrester fra Nikolaj kirkegård ud på Assistens. Kvarteret syd for Vingårdstræde, det såkaldte mayonnaisekvarter, var allerede fyldt af nyopførte, lyst pudsede huse i klassicistisk stil med ensartede, lige vinduesrækker ud mod gaderne, som nu efter et nyt bygningsreglement skulle være lige så brede, som husene var høje; murene mod gaden skulle være grundmur, ikke bindingsværk, og ved gadekryds skulle gavlene være knækkede, så brandvæsenet kunne komme hurtigt rundt i tilfælde af en ny brand. Dengang et højst moderne byggeri, i dag nærmest indbegrebet af det gamle København. En række effektive tømrermestre stod for byggeriet, der var masser af penge i byen, brandforsikrings-selskaberne fik hjælp fra finansminister Schimmelmann, og landets første realkreditinstitut, Kreditkassen for Husejere i København, lånte penge ud på gunstige betingelser.

Gunnis far, Gunni Olsen Busck, var i 1795 avanceret fra bogholder ved det Schimmelmannske fideikommis til kontrabogholder i Den Dansk-Norske Speciebank, et nyt privat aktieselskab, som skulle erstatte den gamle statslige kurantbank og udstede sølvindløselige sedler. Gunni Olsen Buscks flotte underskrift ses stadig på de sedler, der er bevaret fra den tid. Speciebanken, der som fideikommis’et var finansminister Schimmelmanns værk, var netop ved Buscks tiltrædelse i 1795 begyndt at fungere efter hensigten. Busck sad nu i pengevæsenets centrum og havde fingrene på pulsen og orden i pengesagerne, både bankens og sine egne. Årslønnen på 800 rigsdaler var sikkert ikke hans eneste indtægt. Som sin mentor og tidligere chef, finansminister Schimmelmann, og mange andre færdedes han i den gråzone mellem det offentlige og det private, hvor der var store penge at tjene.

Kort efter branden købte han for godt 1500 rigsdaler en brandtomt på hjørnet af Admiralsgade og Vingårdstræde, hvor yngste kapellan ved Nikolaj Kirke hidtil havde haft sin residens. Her lod han opføre ”den røde gård på hjørnet”, som hans søn senere kaldte den. Stueetagen var i pudset

mayonnaise som resten af kvarteret, salen og overetagen i røde mursten. Et nøgternt hus i en enkel borgerlig stil, kun ornamenteret omkring vinduerne i det fremspringende hjørneparti mod Nikolaj Plads, ydmygt sammenlignet med de store borgerhuse på Ved stranden og Højbro plads for ikke at tale om hans arbejdsgivers prangende palæ i Norgesgade (Odd Fellowpalæet i Bredgade), men solidt. Busck tilhørte ikke det højeste københavnske borgerskab, hverken handelsmagnaternes eller de højere embedsmænds lag. Han kom fra småborgerskabet, var sergent i borgervæbningen, hvor hans far, arsenalhjulmagermester Mathias Olsen Busck, sad som kaptajn og chef for Rosenborg stadskompagni. Men han var målbevidst på vej op. I efteråret 1796 stod den røde gård færdig. Den 32-årige Busck var klar til at gifte sig og havde allerede fundet et passende parti. Kort før jul 1796 blev han i Helligåndskirken viet til den 17-årige Dorothea Ludvigsen, datter af skibsreder, kaptajn Just Ludvigsen, som ejede mange mindre skibe og en stor ejendom på hjørnet af Nybrogade og Knabrostræde.

Det gik, som det skulle. Den unge Dorothea fødte ham den 11. maj 1798 en søn, som ved dåben i Helligåndskirken den 21. juni fik navnet Gunni ligesom sin far. Kapellan Hans Jørgen Grundtvig, fætter til N.F.S., forrettede dåben, og fadderne var bedstefar Ludvigsen og hustru, prokurator Torm og forvalter Storch. Om eftermiddagen drog dåbsselskabet i Dyrehaven, hvor den nydøbte fejredes behørigt på traktørstedet Fortunen. Alt tegnede lyst og lykkeligt.

Men snart trak mørke skyer op over Danmark og dets hovedstad. Allerede 1799 meldte en international handelskrise sig, som hurtigt fik konsekvenser for pengevæsenet og speciebanken. Kronprinsen overtog selv styringen af udenrigspolitikken, finanspolitikken og pengepolitikken og indledte en række misgreb, som førte til de engelske angreb i 1801 og 1807, en galopperende inflation og statsbankerot og til slut tabet af Norge 1814. Speciebanken mistede sin betydning allerede kort efter århundredskiftet, men Gunni Olsen Busck klarede sig. Dels fordi han utvivlsomt var dygtig og pålidelig, dels fordi hans gamle protektor, grev Schimmelmann, trods sin uenighed med den førte politik, blev på posten som finansminister frem til 1813. I 1805 blev Busck ansat som ”en særdeles duelig og accurat Bogholder” ved det kgl. bankkontor under finanskollegiet, hvor han 1810 avancerede til 2. direktør, to år senere med titel af justitsråd. Hverken inflation, statsbankerot eller den dybe internationale krise i årene, der fulgte, gik ud over hans private formue, som ved hans død 1821 androg den nette sum af 50.000 rigsbankdaler. En del af formuen har dog nok været fru Dorotheas arv efter faderen kaptajn Ludvigsen, som var død 1818.

Gunni fik snart mindre søskende, i år 1800 en søster Emilie, som døde samme år, og derefter to brødre, August i 1806 og Julius i 1811. Drengene levede i trygge kår i den røde gård og har haft rige legemuligheder i kirkeruinen og nabolaget med slagterboderne og havnen. Men de blev holdt i en kort snor og har næppe fået lov til hvad som helst. Gunnis senere breve og skrifter tyder på, at drengene fik en kristelig opdragelse, men af den milde slags. De tyder også på, at han havde et nært forhold til sin far og især sin mor og brødrene. Også bedsteforældrene i Springgaden, hjulmager Busck og hans kone, nævner han senere blandt de nærmeste, som han glædede sig til at gense i himlen. Om sommeren boede familien på landet i et hus i Vedbæk, som faderen havde købt og givet navnet ”Strandlyst”, måske inspireret af Schimmelmans ”Sølyst”. Her havde de lejlighed til at møde andre landliggere, bl.a. digteren Thomas Taarup, som boede i Smidstrup, og ikke mindst den lokale befolkning af bønder og fiskere, så de kunne få lidt kød på tidens højtflyvende forestillinger om ”folket”. Hjemmet var åbent for Oehlenschläger og andre romantiske digtere, men kristendommen var hovedsagen. Far, mor og sønner var faste gæster ved gudstjenesten i Holmens Kirke, som hele mayonnaisekvarteret var kommet under efter nedlæggelsen og delingen af Nikolaj sogn.

Ungdom

Drengene skulle have sig en god uddannelse, især den ældste og bedst begavede Gunni. Han kom på det von Westenske institut, en ny, dyr privat eliteskole i Nørregade, hvor man ved siden af den lærde skoles almindelige fag dyrkede det sidste nye i kulturlivet. Bl.a. var Gunni med til at opføre flere af Oehlenschlägers tragedier. I 1815 blev han student med topkarakteren ”laude”. Året efter tog han eksamen i filologi og filosofi ved universitetet, ligeledes ”cum laude”. Efter faderens ønske læste han jura. I april 1820 blev han cand. jur. med topkarakter. Alt tegnede til en lysende karriere for den 20-årige Gunni, en fortsættelse af faderens imponerende sociale optur. Også i selskabslivet var den unge Busck en kendt skikkelse, til hest i Dyrehaven såvel som på ”løvebænken” i Det kgl. Teater.

Men hverken juraen eller karrieren var i virkeligheden noget for ham. Han ville være præst. Han var begyndt at komme i hjemmet hos familiens sognepræst, Holmens provst Frederik Carl Gutfeld, hvis datter Andrea han blev forlovet med i 1820. Hos provsten traf han flere ledende medlemmer af den københavnske gejstlighed, bl.a. stiftsprovst H.G. Clausen fra Frue Kirke og hans søn, cand.theol. H.N. Clausen, som netop var kommet hjem fra et studieophold i Berlin. Der kom også J.P. Mynster, kapellan ved Frue Kirke og docent ved pastoralseminariet. Efter

veloverstået juraeksamen indskrev Gunni sig ved teologistudiet. Økonomisk var der ingen hindringer.

Sommeren 1820 tilbragte han i Vedbæk med at studere Luther og snakke kristendom med den fromme krokone i Vedbæk, madam Greve, og en ældre skoleholder i nabolaget, der var optaget af den protestantiske mystiker Jakob Böhme. Gunni mente senere, at denne sommer havde været afgørende for hans forhold til kirke og kristendom. Luthers skrifter, som han læste på tysk, specielt udlægningen af Galatherbrevet, blev det teologiske grundlag for hans virke livet igennem. Kun på ét vigtigt punkt lagde han afstand til Luther, nemlig til dennes fremhævelse af skriften som det eneste gyldige grundlag for troen. Det vigtigste var ikke skriften og de teologiske udlægninger af den. Det vigtigste for Gunni var den enkle, umiddelbare tro på Guds kærlige styrelse og nærvær både i det daglige og i kirken om søndagen, som han havde med sig hjemmefra, og som samtalerne med madam Greve bekræftede ham i. Ikke en pietistisk, mørk, mystisk og eksklusiv trosoplevelse som skoleholderens, men en lys og glad barnlig tro og tillid, som han fandt den overalt blandt almindelige mennesker.

Professor Sibbern, som han havde mødt under sine filosofistudier på universitetet, rådede ham til at tage til Berlin og læse teologi. Sibbern havde selv studeret i Tyskland i flere år. Det samme havde den unge Clausen. Gunni sagde ja til forslaget og havde jo råd. Men da afrejsen nærmede sig, tog han en dag ud til den gamle skoleholder i Vedbæk. ”Jeg fandt ham øiensynlig forlegen ved min Ankomst. Noget, som han havde at sige mig, kæmpede i ham, og den Ærbødighed, han havde for mig, stod dette imod. Endelig kom han under Graad og hjertelig Veemod frem med det og bad mig dog ikke at blive vred; men han turde ikke tie med det. Gud havde saa tydelig givet ham det tilkiende, at min Reise var ikke efter Hans Villie; og skiøndt han havde søgt mange Udveie for ikke at sige mig det, saa turde han dog ikke nu tie dermed. Han taledede ikke et Ord mere til mig derom; men da han havde faaet det over Læben, var han øiensynlig lettet. Desto tungere faldt det paa mig.” Skoleholderens åbenbaring, ikke den berømte professors ord, afgjorde sagen. Gunni blev hjemme. Da sommeren var forbi, begyndte han på teologistudiet. Han var langt fra fremmed for miljøet, kendte flere af lærerne og en del af sine medstuderende personligt, bl.a. sin gamle ven Carl Muus, som han havde overtalt til også at læse teologi. I hans første studieår blev familien ramt af et hårdt slag. Justitsråden døde, kun 55 år gammel. Her følger Gunnis beretning til Grundtvig syv år senere:

Den samme Vinter blev min Fader syg til Døden, han leed af Asthma, og jeg var hos ham, ham min Fader til Trøst, og hos min bedrøvede Moder til nogen hendes Lettelse i hendes store Sorrig. Jeg hørte hans Hjertes

Udbrud i hans store Elendighed til Gud og Jesus Christus, fornam med Inderlighed han lagde mig min Moder og mine yngre Brødre paa Hjerte, at jeg skulde svare ham til min Brødres Sjele paa hiin Dag. Jeg saae hans Dødsdag eller meget mere den Dag, da han traadte Døden under Fod og vidnede saa klarlig for os, at vor Frelsers Kjærlighed har i hans Troende overvundet Døden. Det var den 11te Mai 1821. Om Morgenen fik han en saa stor Forlængsel efter at nyde Nadverens Sacramente, hvilket Provst Holm rakte ham henad Formiddagen., og efter den Tid var det øiensynligt, at han mere tilhørte Himmelen end Jorden. Et saa vennosaligt Smil var udbredt over hans Ansigt, og alle hans Formaninger vare saa inderlige og saa levende. Under Sygdommens Anfald syntes han ikke mere at lide; thi den var traadt i Skibet hos ham, som har Magt over alt Veir og alle Bølger. Derimod formanede han os med den største Inderlighed og under mange milde Taarer, at vi skulde elske hverandre. Han trykkede saa ofte Moder til sig og os Andre, og altid saae han saa ubeskriveligt kjærligt paa os og sagde: ”Elsker hverandre!”

Flere gange siden vendte Gunni i sine breve tilbage til faderens død. Ordene ”Elsker hverandre” blev et ofte gentaget mantra for ham, og han synes til fulde at have overtaget den ældste søns ansvar for både moderen og sine brødre, ikke bare i det jordiske, men også hvad angik deres forhold til Jesus og saligheden, som faderen havde pålagt ham det. Kærligheden til sine nærmeste og kærligheden til Gud og Jesus gik fuldstændig i ét for ham, som det havde gjort det for hans far. Jesus er hovedpersonen overalt i hans breve både til moderen og brødrene. Det virker mærkeligt og en smule trættende på en moderne læser med den evindelige snak om Guds styrelse, Jesu genløsning og evigheden, men det var utvivlsomt ærlig ment, ikke bare præstelige manerer.

Der var i begyndelsen af 1820’erne et vist røre blandt teologerne både på universitetet og ude i landet. En del yngre teologer var begyndt at opponere mod den herskende rationalistiske retning, blandt dem folk som P.A. Fenger og den noget ældre N.F.S. Grundtvig, der var kendt som digter og lærd forsker. Ham kendte Gunni ikke personligt, men han var optaget af, hvad han havde hørt og læst. I august 1821 var han og hans kære Andrea på besøg hos Carl Muus i dennes barndomshjem på Rådegård ved Næstved. Herfra rejste de til Præstø for at høre Grundtvig, der samme år havde fået stilling som præst i byen. Gunni følte sig på linje med denne mærkelige mand, men lærte ham ikke nærmere at kende. Han koncentrerede sig om sit studium og kunne i 1823 afslutte det med højeste karakter. Kort efter fik han stilling som præst i sognene Stigs Bjergby og Mørkøv i Vestsjælland.

Gunnis uddannelsesforløb kender vi fra en kort levnedsskildring på latin, som han skulle indlevere før sin ordination til præst i 1824. Hans brødres kender vi ikke. De har næppe fået så grundig en boglig uddannelse som han. Begge blev godsejere i en tidlig alder for de penge,

faderen havde efterladt dem. August købte som 21-årig i 1827 det lille gods Østergård i Fjellerup på Djursland, hvis bygninger i dag er bevaret som Frilandsmuseets herregård. Begyndelsen var svær. Masser af godsejere gik fallit under 1820'ernes dybe landbrugskrise, men August gjorde det godt. Han drev Østergård indtil 1839, da han købte det større gods Benzonseje i Ørsted sogn ved Roskilde, i dag kaldet Risbyholm. Hans talrige efterkommere, Busckslægtens "Benzonsejelinje", tæller bl.a. mejerimanden Gunni Busck, i slægten kaldet "Smørgunni" og forlæggeren Arnold Busck.

Gunnis anden lillebror Julius købte som 26-årig i 1837 det store, gamle gods Sæbygård i Vestsjælland, hvor han og hans kone "Tante Mine" aldrig fik nogen børn, men til gengæld tog sig meget af deres mange søskendebørn.

Præst i Stigs Bjergby

"Elskede gode Moder!", skrev Gunni i maj 1824, kort efter at han og Andrea var ankommet til deres nye hjem i Stigs Bjergby præstegård, "Sunde og glade ved Guds Faderhaand, der saa miskundeligen har ført os indtil denne Dag, kom vi dine Børn hertil i Mandags Aftes. Haven og det Hele, men især de gamle Præstefolks Godhed overtraf vore Forventninger. Vi har det saa herligt herude, vi mangle aldeles Intet, uden at vide, at I Kjære, som vi efterlode i Byen, ogsaa have det vel og tænke med Æmhed og Bøn til Gud paa os, som nu Haand i Haand have begyndt Livets alvorlige Vandring." Femogfyrre år senere indledte vennen og kollegaen Peter Rørdams sin tale ved sammenkomsten i præstegården efter Gunnis begravelse i Brøndbyvester således:

Det var Sommer, en deilig Sommerdag, den første Gang jeg saae Busck; og det var paa en Banke i Skamstrup Præstegaards Have, med Udsigt over Mark og Skov. Busck var dengang nylig bleven Præst i Bjergby. Hans Gang var rask, hans Bevægelser hurtige: han lignede, syntes mig, mere en Krigsmand end en Præst. Hans Tale var saa fri og saa frisk; det var som havde han selv talt med Vorherre; som om han selv hørte og saa Vorherre; thi det var Vorherre han talte om. Og jeg sagde til mig selv: "Den Mand taler ikke ud af en Bog; Ordet kommer ud af en Kilde, som er inden i ham; hvad han taler om, har han oplevet." Og hans Tale var tillige saa kjærlig; thi skjøndt jeg kunde mærke, han var af en anden Mening end de fleste Præster paa den Tid, der var intet haardt, onskabsfuldt eller spottende, hverken i Røsten eller i Ordene. Og jeg sagde til mig selv: "Den Mand er bestemt et godt Menneske, ærlig og kjærlig og trofast; tillige er han glad og fornøielig"; thi han bragte Liv i det hele Selskab, fordi han førte Sommeren med sig.

Begravelsestaler skal tages med et gran salt, men der er træk i Rørdams billede, som stemmer med de samtidige kilder. Først og fremmest et umiddelbart, hjerteligt forhold til Vorherre, som

lyser ud af alle breve. Gunni så Guds styrelse i selv de mindste hændelser. Hans mange penge var Vorherres, ikke hans egne. Hans ofte erklærede kærlighed til sine nærmeste og sine mange venner sprang direkte ud af Vorherres kærlighed til ham og til alt og alle, og han stod gennem sine bønner og små indre samtaler i kontakt med Vorherre døgnet rundt. Naturligvis er der megen tidstypisk romantisk følelsesfuldhed over det hele. Ord som "hjerte" og "kærlighed" var ikke kun på Gunnis læber, og det var god tone at lade tårerne strømme. Men man får det indtryk, at han faktisk mente, hvad han skrev. Nok er brevene præget af tidens sprogdragt og elitekultur, men ikke af udvendige manerer.

Man kunne tro, at et ærligt og hjerteligt menneske som Gunni med sin barnlige, umiddelbare tro på Gud og på det bedste i alle mennesker, ikke mindst de lavere stænder, ville være idealet af en landsbypræst. Men det gik ikke for godt i hans sogne Stigs Bjergby og Mørkøv, Stiftsbjergby og Mørke, som de kaldtes i datiden. Måske har der været for meget københavnerakademiker over ham, måske har sognebørnene bare ikke været interesseret i åndelige sager. Der kom ikke særlig mange i kirke, og der var ikke fjerneste spor af det religiøse røre, som var i gang i andre egne af landet. Han gjorde, hvad han kunne, men talte i høj grad for døve øren. Bl.a. holdt han katekisation for alle unge mennesker i fasten, og den var obligatorisk. Hvis ikke de kom, fik de ikke lov at gå til alters, og hvis de ikke kom til alters, kunne de ikke få noget skudsmål og dermed ikke nogen plads i et fremmed sogn, hvis de ville flytte. For Gunni var det imidlertid ikke denne verdslige side af sagen, det drejede sig om, men den pågældendes sjæl og salighed. Engang havde han en længere sag kørende med en ung mand, som ikke mødte op. Den voldte ham så stort hovedbrud, at han måtte søge råd hos Grundtvig, der støttede ham i hans konsekvente linje over for synderen. En anden gang havde han problemer med en fordrunken gårdmand, der ikke ville rette sig efter hans formaninger. Overhovedet følte han sig dybt forpligtet og engageret i den religiøse og moralske fader- og formynderrolle, som præsten dengang havde over for sine sognebørn. Privatlivet og dets fred var endnu ikke opfundet. Præstens stigende verdslige forpligtelser som den voksende stats lokale repræsentant lagde han som Grundtvig derimod ikke så stor vægt på, selvom han vistnok passede dem, som han skulle.

Gunni og Grundtvig

De lærte først for alvor hinanden at kende, da Gunni nærmede sig de 30 og Grundtvig de 45. Anledningen var Grundtvigs angreb et par år før på professor H.N. Clausen i skriftet "Kirkens Gienmæle" 1825. Kirken og teologien var fra 1700-årene mere og mere trængt af oplysnings-

filosofien. En reaktion havde været den såkaldte liberalteologi, en samlebetegnelse for forskellige forsøg på at tillempe kristendommen efter moderne rationelle verdensanskuelser og moralfilosofi, bl.a. gennem en betoning af menneskets private, individuelle følelser og gennem den såkaldte bibelkritik, en videnskabelig analyse af de bibelske tekster, især evangelierne, som indbyrdes forskellige historiske skrifter afhængige af hver sin ophavssituation og sin særlige forfatter, altså på ingen måde som Guds egne ord, således som calvinister og ortodokse lutheranere opfattede dem. Den unge H.N. Clausen, der i Berlin havde studeret under et af liberalteologiens største navne, Friedrich Schleiermacher, og senere var blevet udnævnt til professor ved Københavns universitet, udgav i august 1825 en stor bog med titlen ”Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus”, hvori han sammenfattede sit syn på kirke og kristendom i klare og skarpe standpunkter. Katolicismen byggede på kirkeinstitutionen og dens tradition, mente han, hvor protestantismen udelukkende byggede på skriften. Skriften skulle underkastes den allergrundigste bibelkritik, og herunder kunne teologerne trænge frem til den religiøse idé, som var kristendommens inderste væsen. Det var altså teologerne, der gennem deres arbejde med skriften skulle vejlede alle andre.

Knap fjorten dage efter at Clausens tykke bog var udkommet, lå Grundtvigs ”Kirkens Gienmæle” i boghandelen, et lille skrift på kun 47 sider med en ikke mindre skarp kritik af Clausens bog, som Grundtvig rigtignok ikke havde nået at læse særlig grundigt. Clausens religiøse idé var kun et ”Luftkastel”, skrev han, og tanken om, at kun lærde teologer kunne finde frem til denne idé ved intensive studier af skriften, var intet mindre end indførelsen af et ”teologisk Pavedømme”. Nej, kirkens grundvold var ikke skriften og teologernes udlægning af den. Det var den apostolske trosbekendelse, som Jesus selv efter al sandsynlighed før sin himmelfart havde givet apostlene, som han tidligere havde givet dem Fadervor; den trosbekendelse, som lige siden gennem atten århundreder havde lydt ved hver eneste dåb i alle kirker, katolske som protestantiske. Disse mundtlige, levende ord, som gentoges tydeligt og let forståeligt for alle mennesker ved enhver dåb og enhver gudstjeneste, var hovedsagen, ikke den døde bogstav og de lærdes skriftlige udlægnings deraf. Heri lå, hvad Grundtvig kaldte sin ”mageløse opdagelse”, og heri lå kirkens eget ”Gienmæle” mod den skriftkloge professor Clausen. I sin foretale til skriftet skrev Grundtvig: ”Det kan vist ikke undre nogen, som har læst Professor Clausens nyudkomne Bog...at jeg træder op mod dens Forfatter, ikke som Recensent, men som kirkelig Modstander; thi han har i denne Bog stillet sig i Spidsen for alle den Christelige Kirkes Fiender og Guds Ords Foragtere i Landet. Vist nok har Professoren, som

Skribent, intet Navn, mig synes, heller ingen Kraft, til at være Anfører, men hans Stilling som Præste-Lærer, og han Ry som Exeget, mellem de unge theologiske Studenter, giver ham i den danske Menighed en kirkelig Vigtighed, det vilde være uforsvarligt at overse. For at betegne dette, for at minde om, at Striden fra min Side slet ikke er personlig, og ingenlunde videnskabelig, men saa reen kirkelig som mueligt, derfor kalder jeg dette Feidebrev Kirkens Gienmæle, indskydende dermed Sagen, fra den blotte Læse-Verden, for den almindelige Christenheds Domstol. Det er altsaa her Præsten, der, som Lærer i den Christelige Kirke, sigter den theologiske Professor, som Præste-Lærer i Kirke-Skolen, og paastaaer, at, som ærlig Mand, maa han enten gjøre den Christelige Kirke Afbigt for sin uchristelige og forargelige Lærdom eller nedlægge sit Embede og aflægge sit Christne Navn." Gjorde han ikke det, måtte Grundtvig erklære ham for en falsk lærer, og denne påstand kunne han aldrig tage tilbage uden derved at udelukke sig selv af kirken.

H.N. Clausen reagerede på det skarpe angreb med et sagsanlæg for injurier og vandt. Den 30. oktober 1826 faldt dommen. Grundtvigs fornærmelige udtryk skulle mortificeres, han skulle betale 100 rigsdaler i sagsomkostninger og, hvad værre var, for al fremtid underkastes censur. Han havde da allerede sagt sin stilling ved Frelser Kirke op, som han havde beklædt siden 1822. Grundtvigs venner var rystede. Han fortsatte udredningen af sit kirkesyn i "Theologisk Maanedskrift", som han udgav sammen med A.G. Rudelbach og sin utrættelige våbendrager Jacob Chr. Lindberg. En voksende kreds af præster og andre tilsluttede sig hans kritik af Clausen og rationalisterne. Til denne kreds hørte Gunni Busck.

Gunni opsøgte Grundtvig på Christianshavn først i januar 1827 og sendte ham den 26. januar et brev med tak for samtalen og en kommentar til en artikel, Grundtvig havde skrevet i månedsskriftets decemhernummer om, at trosbekendelsen givetvis kunne føres tilbage til de 40 dage mellem Kristi opstandelse og himmelfart. Gunni var ikke tilfreds med den: "Alle Undersøgelser om dens (trosbekendelsens) Oprindelse fra selve Apostlene, eller om dette eller hint Led har hørt med til den fra Begyndelsen, alt dette vedkommer kun Theologen, men ikke Kirken; thi deels kunne disse Undersøgelser af sande Christne udbringes til forskjellige Resultater, deels maa vi ikke glemme den store Sandhed, som nu lyser med Varme, at enhver Kirkens Lærer maa først være Medlem af Menigheden og maae da allerede som Saadan kunne have overbeviist sig om Sandheden af den Troe, paa hvilken han er døbt... det er den mageløse Kjendsgerning, at enten er her ingen Christi Kirke mere paa Jorden (thi hvor ere de Døbte i Christenheden som ikke ere døbte paa den apostolske Troesbekjendelse), eller Slægterne ere

døbt gennem Aarhundrederne paa en vildfarende og falsk Troesbekjendelse...” Grundtvig svarede to dage efter: ”Alt hvad vi kan indrømme Fienden er, at vi ikke veed, om Apostlene i Jerusalem, før de skildtes ad, have opsat Troes-Bekjendelsen, som den nu er, eller først siden have fundet det nødvendigt, men vi kan naturligviis ikke baade kalde den apostolisk og indrømme, den er det ikke...”

Senere på året 1827 udgav Gunni på Reitzels forlag et lille skrift med titlen ”De Christnes Troe som den var, som den er og til Dagenes Ende vil blive”. Det henvendte sig ikke til nogen lærd kreds, men til ”den Christelige Læser” og betegnedes i forordet som ”et lille Arbeide, i hvilket jeg har ladet gamle Morten Luther tale om sin Troe og selv talt lidt med efter ringe Evne om min; thi ligesom Fleere have følt Trang til at udgyde store, pompeuse og vidtløftige Bekjendelser af deres Vantro, især paa Tydsk og Latin, saa har jeg nu følt Trang til at udtale mig kort, simpelt og ligefrem paa Dansk; thi Herregud! Hvorfor skulle vi Christne ikke ligesaavel have Lov at sige højt i vort Modersmaal hvad vi troe, som de Uchristne raabe baade fra Universiteter og Prædikestole i allehaande Sprog hvad de ikke troe.” Med Luthers lille katekismus i hånden gennemgås trosbekendelsens tre artikler, så ethvert barn kunne forstå det, mere enkelt, anskueligt og klart, end både Luther og Grundtvig kunne have gjort det. Det ligner konfirmationsforberedelse på tryk. ”Dette er altsaa Luthers Lære”, fortsætter han, ”det guddommelige faste Ords Vidnesbyrd opbevares ikke alene i et skrevet Ord (det nye Testamente), men er og bliver i Aand og Sandhed hos den Kirke, om hvilken Christus har vidnet, at den skulle bygges paa en Klippe (det levende Guds Ord saavel i den mundtlige Røst som i den skriftlige Tale) saa at Helvedes Porte ikke skulle faa Overhaand over den. Spørge vi dernæst: Hvo bevarer denne Menighed, at den altid hviler paa Klippen, altid har Herrens Ord reent og puurt i sin Midte? Da er Svaret: Den samme, som grundede denne Menighed, grundede den ikke paa et Ord, som skulle ligge dødt og ufrugtbart i en Bog (det nye Testamente), indtil et eller andet fiint og lyst Hoved af Vanvare kom til at læse deri og ved sin Kløgt blæste sit aandelige Liv i de døde Bogstaver.” Han grundede den, efter Gunnis mening, på de gennem århundrederne stadigt gentagne mundtlige ord i trosbekendelsen, således som de blev fremsagt ved enhver dåb både i den katolske og den protestantiske kirke. Hvad Kristus og apostlene faktisk har sagt, blev under alle omstændigheder et historisk spørgsmål. ”Jeg mener ikke, at vi til fuldkommen historisk Vished kan godtgjøre det apostoliske Symbolums (trosbekendelsens) fuldkommen ordrette Overleverelse fra selve Apostlene,” skrev Gunni, ”Vi maae af Historiens Vidnesbyrd godtgjøre det nye Testamentes historiske Sandhed. Men skulde vi ikke ogsaa af Historiens Vidnesbyrd ligesaa klart kunne

godtgjøre, at i Jesu Christi Kirke, lige fra dens Begyndelse af, ere alle døbte i Faderens og Sønnens og den Hellig Aands Navn". Dette var det afgørende historiske faktum. "Da, mine Christelige Brødre, ville vi indbyde Treenighedens Modstandere og dem, som lade haant om Jesu Forsoning, som ville kaldes Christne, endskiøndt de ere Uchristne, som ville kaldes Christi Tienere, endskiøndt de ere Antichristens, som ville opbygge med os, skiøndt de aabenbart for os nedrive, hvad vi opbygge, - dem ville vi indbyde at gaae med os i én af vore danske Kirker..." Her lød hver søndag i trosbekendelsen, nadveren og salmerne de mundtlige ord, som var troens grundvold, nemlig ordene om treenigheden og Jesu forsoning, som stred mod enhver "Fornuftstro" og aldeles ikke lod sig forene med den moderne fornuft, således som Gunnis gamle bekendte, H.N. Clausen, dennes far stiftsprovsten og de andre rationalister forsøgte det, mens de selv kun brugte trosordene som udvendige talemåder. Og nu forfulgte de oven i købet Grundtvig ad rettens vej. "Føier ikke Uret til Uret og lægger ikke Synd til Synd!", lyder Gunnis manende appel til sine fordums bekendte fra svigerfaderens hus, "Forfølger os ikke med borgerlige Vaaben, fordi vi handle efter vor Samvittighed, slæber os ikke for Domstolene, fordi vi efter Guds Ords Befaling og efter vor for Hans Aasyn redelig prøvede Overbeviisning kalde Eders Lærdom uchristelig Lærdom, og kalde Eder, som føre den, uchristelige Lærere. Overbeviiser os med Grunde, hvilke vi kunne erkjende, og dersom det ikke lykkes Eder, da lader os have borgerlig Ret til at gjøre det samme mod Eder, som I gjøre mod os." Senere i skriftet følger en appel til hans egne og Grundtvigs meningsfæller: "Og Uret er den menneskelige Forbittelse, himmelraabende Uret er Hadet under enhver Skikkelse, om end saa Fordærvelsens Aand indklæder det i den helligste Skikkelse, som Had mod Guds Fjender; thi hvor er Guds Fjende? Siig mig det, du, som bærer lønligt Nag i dit Hjerte!... Ingen, der bærer det samme menneskelige Aasyn som jeg, er endnu erklæret for min Faders Fjende. Saalænge han vandrer heneden, er hans Faders Arme udstrakte efter ham, som efter mig, og Naadens Dør ei mere tillukket for hans Sjel end for min... Sandeligen følte jeg mig under denne Strid imod falske uchristelige Lærere fristet til Had eller blot til personlig Uvillie imod nogen af dem, hvis Lærdoms Uchristelighed jeg ønsker at kunne fremlægge klar som Solen for alle Sandhedens Venner, da ville jeg ansee en saadan Følelse for overflødig Grund nok til at bryde min Pen og bede Gud om Tilgivelse for mit Hjertes Ondskab."

Den 28. april 1827 takkede Grundtvig i et brev Gunni for skriftet, men misbilligede alvorligt hans ord om, at trosbekendelsen ikke nødvendigvis ordret og i alle led stammede fra apostlenes hånd. Det var at give fjenden for store indrømmelser. Gunni havde altså ikke rettet sig efter

mesterens tidligere retledning på dette punkt. Hans beundring for Grundtvig var stor, men ikke næsegrus. Hans herre var ikke Grundtvig, men Jesus. I et nytårsbrev 1828 skrev han: ”De har før, kjære Pastor Grundtvig, ønsket mig et lyksaligt Nytaar i vor Frelseres Kirke paa Christianshavn, hvad Under da om jeg nu fra vor Frelseres Kirke i Stiftsbjergbye ønsker Dem et glædeligt og lyksaligt Nytaar; og lyder end min aandelige Stemme (thi min legemlige er stærkere end Deres) ikke i Kirken saa stærk som Deres, ei! hvad bryder jeg mig derom; jeg siger dristig som en qvidrende Spurv til den sjungende Nattergal: ”Har du dine dejlige Toner af Herren, ih! nuvel! jeg har mit qvidrende Næb af den samme, af Ham er jeg stolt; Han er min Lyst og min Saligheds Klippe, og Han, Herren Jesus Selv, ja Han er dog noget ganske Andet end baade min Qvidren og Din Sang!”

I samme brev tilbød Gunni for første gang Grundtvig, der jo nu havde forladt sin stilling ved Frelserkirken, en understøttelse: ”Jeg ved ikke hvorledes det staar sig med Deres Udkomme, men dette veed jeg, at Johannes siger: ”Men den, som haver denne Verdens Gods og seer (eller frygter for) sin Broder lide Mangel og lukker sit Hjerte for ham, hvorledes bliver Guds Kjerlighed i ham?” Jeg har denne Verdens Gods, og jeg vil med Guds Hjælp aldrig lukke mit Hjerte for nogen af dem, som høre Christus til – og derfor har jeg sagt Dem det nu, og De kan aldrig støde Dem derover; thi Gud er mit Vidne, det er ikke Digteren og den navnkundige Grundtvig, jeg byder det, men Nikolai Frederik Severin, Barnet, som med mig hviler under det samme Faderhjerte i Christo Jesu.” Grundtvig takkede hjerteligt for det uventede tilbud: ”Her skal jeg svare paa et kiærligt Tilbud fra en Mand, hvis personlige Bekiendtskab til mig er baade saa nyt, og forholdsvis indskrænket, at det er mig hartad et Vidunder, han kunde tænke, jeg ikke i mine nærmere og ældre Forbindelser fandt den venlig Ihukommelse, jeg kunde ventet, og skulde ønske! Ja, Christne Ven! Dem skylder jeg at sige reent ud, at naar jeg ønsker kun at modtage Lidet af Dem, da er det hverken fordi jeg har Overflødighed, eller er for stolt til at tage Almisser af en Med-Christen, men kun fordi vi personlig kiende hinanden for lidt, til at tale om en Sag, der maa omtales frit, naar den ei paa en af Siderne eller paa Begge skal blive en Byrde, og snarere et Skillerum end et Kiærligheds Baand! Altsaa, min Ven! Herren velsigne Dem, fordi De kiærlig kom mig i hu, og har De virkelig, hvad man kalder Formue, da ønsker jeg Dem ret hjertelig til Lykke med en Tanke-Gang, den saa nødvendig vil lade sig hellige af! Til et tarveligt Mad-Offer kan jeg for Øieblikket trænge, og det modtager jeg i Jesu Navn af Enhver, som byder mig det smukt, men for at modtage nogen egentlig Understøttelse af Dem, maatte vi først kiende hinanden og hinandens Omstændigheder nøiere.” Gunni takkede for tilladelsen til at hjælpe og

sendte et beløb, der var betydeligt større end det ”Lidet”, Grundtvig havde tænkt at modtage. Men når han nu sad så godt i det, skrev Grundtvig i sit takkebrev, så lad gå.

Gunni havde sendt H.N. Clausen sit skrift, men aldrig hørt fra ham, hverken privat eller offentligt. Først i 1828 sendte han ham et nyt med titlen ”Doctor og Professor Theologiæ H.N. Clausens Forhold til Jesu Christi Kirke i Danmark”, trykt hos P.T. Brünnich. Forordet til det 42 sider lange skrift begynder således:

Mere end et Aar er henrundet, siden jeg fremsendte min christelige Opfordring til og mit kirkelige Gjenmæle imod Dem, Hr. Professor! og der er Intet skeet fra Deres Side, som i nogen Maade giver mig Ret til at troe, at De har taget mindste Hensyn til dette mit lille Skrivt eller at De vil værdige det noget Gjensvar. Grundtvig er af Dem stævnet som Injuriant og har nedlagt sit Embede, deels fordi han ikke troede at kunne beklæde det med ære i Staten, naar han skulde udholde Injurie-Processer hver gang han misbilligede en uchristelig Lærdom, som han dog ansaae sig bunden ved sin Pligt og sin Embedseed til at skulle bekæmpe, deels fordi han af en uhyre Ærefrygt for Majestætens Souverainitet og af en uskrømtet Kjerlighed for Sammes Person ikke vilde gjøre den Konge imod, hvis allernaadigste Velvillie og Yndest han havde at takke for sit Kald til Hovedstaden. Hof- og Stadsretten i Kjøbenhavn har vel fældet Grundtvig som Injuriant, dog uden i mindste Maade at afgjøre det Allermindste om Deres Lærdoms Christelighed eller Uchristelighed. De Selv, Hr. Professor har slet ikke offentlig yttret Dem om denne Sag... Kjere Hr. Professor! Hvor kan dog De være Lærer for dem, der som Præster, som Sjelesørgere skulle gaa ud at formane og trøste Fædrenes christelige Børn her i Landet...? Enten arbejder De forgjeves og det lykkes ikke at indprente den studerende Ungdom Deres egen Ringeagt for Jesu Christi Forsoning i dennes ligefremme, egentlige og sande Betydning, eller det lykkes Dem, og da maa jo Folkets vordende Lærere blive Sjelefordærvere.

Det var klare ord, ikke mindre klare end Grundtvigs, kun holdt i en lidt venligere tone. Gunni risikerede hermed – formentlig helt bevidst – en stævning og dom, som den der havde ramt Grundtvig. Den kom ikke. Clausen tav fortsat.

I 1829 udarbejdede Gunni endnu et manuskript og sendte det til Grundtvig, som var en højst kritisk læser. Samme år havde han i den grad nedsablet en prædiken, som Gunni havde tænkt at lade trykke, men som Grundtvig mente ville gøre både ham og hele deres kreds til grin. Omvendt var heller ikke Gunni ukritisk. Da Grundtvig sendte ham en ny salme ”Tag det sorte kors fra graven”, skrev han: ”At Paaskesalmen, Herren gav Dig, var liflig i min Mund og i mit Hjerte, da jeg fik den, det tør jeg ikke sige, thi vor Herre er Sandhed. Jeg modtog den ved Bordet i Søndags, ligesom jeg var kommen af Kirke; men da jeg var temmelig syg, saa smagte hverken det Ene eller det Andet mig, og jeg længtes efter Sengen, hvori jeg ogsaa blev nedpakket, fuld af Kampherdraaber og Kameelthe mere end man kan drikke. Henimod Aften blev det bedre, de

heftige Smerter i Maven forlod mig, og jeg kunde sidde lidt op i Dagligstuen ved Claveret og nynne: ”Tag det sorte Kors fra Graven etc., og da blev den liflig i min Mund og mit Hjerte.” Gunnis nye manuskript havde titlen ”Giv Danmark, hvad Danmarks er, Herren hvad Herrens” og talte for en kirkelig frihed, som ville tillade statskirken at rumme både Grundtvigs tilhængere og Clausens. Grundtvig var begejstret, men bad ham udsætte udgivelsen af bogen, til han selv var rejst til England. Ellers kunne kongens rejsebevilling måske være i fare. Jacob Chr. Lindberg mente, at Gunnis bog ”mægtigt kunne bidrage til at løse den Knude, som vi med vore tidligere Skrifter synes kun mere at have faaet forviklet.” Den måtte efter Lindbergs mening bl.a. være en øjenåbner for kgl. confessionarius J.P. Mynster, som var kritisk over for rationalismen, men ikke hidtil havde støttet grundtvigianerne, som man netop ved denne tid begyndte at kalde dem.

Familie og venner

Andrea havde i 1826 født en søn, som blev opkaldt efter hendes far og døbt Frederik Carl Gutfeld Busck. To år senere fik hun en pige, som blev opkaldt efter farmor Dorothea. Halvandet år gammel blev hun alvorligt syg. Også Grundtvigs datter Meta var syg samme forår, men kom sig. Den 17. april 1830 skrev Grundtvig: ”For faa Uger siden laae vor lille Meta som død på mine Arme, og det er da ikke Erfaringen jeg fattes, hvis jeg ikke ret levende sætter mig ind i din Stilling med Frygten og Haabet, og, vil Gud, med Glæden igien at se det kiære Ansigt smilende, og Faren, som det synes, langt borte... vor Sjæl hænger ved Støv, og, hvis det lader sig forene med Hans alvise og grundgode Beslutninger over Eders Lille og Eder selv, føre hende tilbage fra Dødens Porte, og lade hende voxte til Eders Glæde i Tugt og Formanelse.” Samme dag, som Grundtvig skrev dette, døde den lille Thea, ”Faders lille Pige”, som Gunni kaldte hende i sit næste brev. Han ønskede Grundtvig god rejse til England og sluttede: ”Hils din Huustro og kys din lille Pige fra ham, som ikke saaledes har en lille Pige meer.” Grundtvig tog til Stigs Bjergby for at trøste de fortvivlede forældre og skrev efter hjemkomsten til Christianshavn et langt trøstebrev, som sluttede: ”Alle Mine fandt jeg Gud skee Lov vel, kun mit Blækhorn fandt jeg væltet og dog ej stort forgaet i den Syndflod. Hils din Kone venligst, og bed hende tilgive Uleiligheden, jeg gjorde, og Natteravneriet, som i det mindste Du ei har godt af!” Gunni lod sig trøste. Senere på året skrev han: ”See! min kjære Grundtvig! oppe over dit Hoved, hos Gud den Algode, der hvor min salige Fader og min lille Thea vandrer som en lille Guds Engel, dér er en Himmel fuld af evigt Liv og Salighed, og den tilhører også mig. Spørger Du mig

nu, hvor jeg har faaet den fra, da maa jeg svare Dig: ”Den blev lagt alt paa min Vugge, den Stund jeg d. 21 Junii 1798 blev døbt i Navnet Faderens, og Sønnens og den Hellig Aands.”

Om Andrea lod sig trøste så let, melder brevene ikke noget om. To år senere var hun gravid igen. Den 5. juli 1832 fødte hun tvillinger, men fødselen kostede hende livet. Hun døde i barselsseng i en alder af 36. Dagen efter skrev Gunni til Grundtvig: ”Gud forlade mig det og Gud bedre mig! Thi jeg kan endnu kun daarlig glæde mig ved mine tvende Smaadrenge's Vugge; thi min kjære, kjære Andrea ligger kun et Værelse derfra, rigtignok med Englesmil, som den der har fundet Herren paa den mørke Dødsens Vei, men dog som den, der ikke hører sine Børns Røst eller min Stemme.”

Grundtvig havde allerede hørt det: ”...skiondt Muus ikke er i Byen, hørde jeg dog alt i Aftes om Sorgen, som hjemsøgte min Ven, men intet om Smilet giennem Taarerne, om den Glæde, at to Mennesker er født til Verden, at to smaae Barne-Engle, som altid see Faderens Ansigt, sidde i Huuset, der synes øde og tomt, og sige til den Bedrøvede: Du galilæiske Mand, hvi staaer Du og stirrer paa Jorden, denne din Elskeliges Skikkelse, som Jorden vil borttage og opløse, skal stige fra Jorden igien, som Han har sagt, der er Opstandelsen og Livet, vel ikke som den nedsænkes deri, men anderledes deilig, elskelig og varig”. Nogle dage senere kom der brev fra Peter Fenger: ”Kjære Broder Busck. Uagtet det jo ikke kan skee at jeg skriver Dig til, uden at rive i dit dybe Saar og derved volde Dig Smerte, maatte jeg dog hellere gjøre det, medens det endnu er blødende, end siden naar det ved Hans Naade, som læger alle Saar, begynder at heles, saa meget mere som jeg turde haabe, at gjør det end ondt, at jeg rører derved, saa skjønner Du, at det skeer med Venne-Haand, og Vennens Deeltagelse hører jo til de Lægemedler hvormed den barmhjertige Fader mildner Smerten og dens Bitterhed. Kjære, gode Busck, med inderlig Deeltagelse har jeg modtaget Efterretningen om dit store Tab. Jeg maatte straks bringe dette Budskab til min Kone, thi hvem kunde mere end hun dele mine Følelser; vi maatte omfavne hinanden, og jeg synes ikke at kunne fatte, hvordan jeg maatte blive til Mode, naar lignende Skjæbne blev mig tilskikket.”

De to sønner overlevede og blev døbt Gunni og Andreas. Den sidste, der var opkaldt efter sin mor, var svagelig og blev hos sin far, så længe han levede. Således sad den nu 34-årige Gunni tilbage i præstegården med tre sønner og et stort savn. ”Min Andrea”, som han altid skrev, havde efter brevene at dømme været hans store kærlighed.

Der gik tre år, før han giftede sig igen. Juliane Marie Bech var kun 20 år, da hun flyttede ind i Stiftsbjergby præstegård til Gunni og hans tre sønner. Det har været noget af en forandring for

den unge pige. Hun kom fra et af de bedre københavnske hjem, hvor brødrene Ørsted og Weyse hørte til husvennerne. Hendes far, konferensråd Herman Bech, var deputeret i Generaltoldkammeret og en af toldvæsenets øverste embedsmænd. Han hørte ligesom Gunnis far til Schimmelmans protegéer, administrerede Frederiksværk med tilhørende gods, havde taget initiativ til Sparekassen for København og Omegn og sad i den nye Nationalbanks repræsentantskab, kombinerede med andre ord ligesom den gamle Busck statstjenesten med private forretninger, blot på et højere niveau og med en betydeligt større formue. Hjemmet var religiøst og havde en vis sympati for Grundtvig og hans ligesindede, som også A.S. Ørsted havde det.

”Julle”, som Gunni snart kaldte hende - Julie kaldte hun sig selv - hørte vel ikke til de kønneste piger i København, men hun var flittig og nøjsom og havde et godt tag på børnene, både de tre drenge, hun giftede sig til, og de fem drenge og fire piger, hun selv fødte ham. Seks børn, fem drenge og en pige, så lyset i Stigs Bjergby præstegård, før de i 1844 flyttede til Brøndbyvester, hvor de sidste tre blev født. Gunni fik et mindst lige så nært forhold til sine nye svigerfamilie, som han havde haft til den gamle. Både de og hans egen mor og brødre var af og til på besøg. Gunni var også trofast over for sine gamle venner. Han fastholdt forbindelsen til ungdomsvennen Carl Muus, også efter at denne havde konverteret til katolicismen og var blevet bibliotekar i det katolske Würzburg. Den noget ældre Povl Dons, Grundtvigs og Sibberns skrøbelige ungdomsven, fik sig et nyt hjem i Stigs Bjergbys præsteenkebolig, og Grundtvig selv var gentagne gange på besøg. Da Gunni i juli 1837 havde været på en seks ugers rejse til Jylland for at besøge de vakte egne, så forskellige fra hans eget Vestsjælland, skrev han til Grundtvig:

Hjemkommen fra en Jyllandsrejse, som har varet 6 Uger, iler jeg, kjære Ven! at lade Dig vide, at Alt er nu beredet til din og dine Kjæres Modtagelse her i Præstegaarden, naar I nu kjønt ville gjøre os den Fornøjelse at komme, som Du veed vi taledes om i Vinter, da vor Reise ind i Odsherred til Odden ogsaa blev omtalt. Jeg veed vel, at Skoleferierne begynde ei før den 22. dennes, men, da Du Selv er Skolemester for Dine, holder jo Skolen op, naar Du vil. Skriv mig nu til, hvad Du tænker paa i denne Henseende, og dersom, som jeg haaber, dine Tanker due noget, da lader Du mig vide Dagen, naar min Vogn maatte afhente Eder – ikke sandt, kjære Grundtvig? En Deel havde jeg at sige Dig angaaende min Jyllands-Reise, om Lyngen og om de store Vesterhavs-Bølger, der udraabe vor Gud og Skabers Storhed, og om hvad det er at synge de gamle Psalmer: ”O Hellig Aand kom til os ned etc., Gud Helligaand i Troe os lær etc., Nu bede vi den Hellig Aand etc.” i en Menighed, hvis Gudstjeneste er en smuk lille Levning fra den Tid, da hele den danske Kirke gjænlød af saadanne Toner – men da jeg virkelig haaber mundtligen at tale med Dig, saa vil alt saadant falde bedre i Traad, naar Du sidder med din Pibe under mine Lindetræer og jeg, uindviet i denne Dampekunst, med min Talestrøm

gjennembryder Skyen, Du omgiver dig med. Dog ikke alene en venlig Tobaks-Passiar glæder jeg mig til, om Du kommer, men jeg haaber og, at Du paa Søndag herude tager Piben af Munden og kjønt og hjerteligt fortæller os fra Prædikestolen om Ham, hvis Naade og Miskundhed er alfa og omega i det salige evige Liv, til hvilket Han har kaldet os! – Hold da, kjære Ven, et kjønt lille Familieraad om alt dette, og skriv snart derom til din Ven

G. Busck

Grundtvig kom med sine drenge Johan og Svend, men hans kone Lise, som ikke kendte ”Julle”, ville hellere blive i sommerhuset på Østerbro med datteren.

Salmeværket

Gunni og Grundtvig var tit inde på, at kirken trængte til nye salmer, Gunni især på de gamle salmer, som ikke længere blev sunget. Men Grundtvig lavede alt mulig andet. Først var han tre somre i træk i England for at studere gammelt sagnstof, derefter gik han igen i gang med den nordiske mytologi, og så skrev han verdenshistorie. I et brev fra januar 1832 lyder det fra den utålmodige Gunni: ”Ja, kjære Ven! endskjøndt Du ved Hans Naades Hjælp, som arbejder indtil nu, er intet mindre end doven, saa kan jeg dog neppe lade Dig blive færdig med eet Arbeide, førend jeg maa raabe: ”Glem ikke det Andet, glem ikke vore gamle Psalmer!” Jeg veed ikke, om jeg fejler deri – vor kjære Herre, Han veed det – men jeg synes, vi maa have de gamle Psalmer frem i den danske Statskirke, om den skal komme til at due til Noget...kjære Broder! hjælp os nu, idet Du lader Gud hjelpe Dig, at vi maa kunne komme til at synge i vore Fædres gamle trohjertige Toner om vor Frelser.”

I et brev til Grundtvig fra juni 1835, som Henrik Bech fandt i et omslag med to breve, hvorpå der stod skrevet ”Brændes ulæste”, har Gunni skrevet: ”Hvor meget behøves der, kjære Ven, for at Du i et Aars Tid, om Gud vil give Dig Sind dertil, kan passe din Dont som Psalmist?” Gunni var med sit nye giftermål ikke blevet ringere stillet, om end hans kapitaler ind til videre var bundet, indtil skiftet med hans og Andreas børn var foretaget. Han havde aldrig og ville aldrig sige noget til nogen om deres indbyrdes økonomiske forhold, skrev han, det var kun en sag mellem Vorherre og dem. Grundtvig, som tidligere havde modtaget to gaver fra Gunni, ville ikke have noget: ”Lad det nu kun slet ikke bekymre Dig, hvad jeg skal æde og drikke og klæde mig herefter; thi den himmelske Fader veed jeg har alt Dette behov, og Han som klæder Lilierne paa Marken glemmer vist ikke sit Ords Tjenere...Lad os nu blot ikke tale eller skrive meer om Penge, thi det er noget forhexet Tøi, som hvem der er klog skal have saa lidt med at bestille som

mueligt,” skrev Grundtvig og gav sig til at fortælle om sin nye Middelalderhistorie, som snart gik i trykken. Men Gunni insisterede på ”Psalmesagen”:

...nu frygter jeg, og jeg beder til Gud, at hvis det er Hans Villie, at Du skal udføre den Sag, at Han vil lede og styrke Dig dertil og dagligen velsigne din Dont for sin Barmhjertigheds Skyld, og jeg tilbyder Dig for Hans Aasyn i Vorherres Navn 1000 Rbd., dersom det kan slaae til, og meer, hvis det ei tilstrækker. Kjære Ven! Jesus har sagt: ”Bed til din Fader i Løndom, og din Fader, som seer i Løndom, skal betale Dig aabenbare!” Saa bøie Du dine Knæ og dit Hoved, som begynder at vorde graat og gammelt, og spørg Ham – spørg Ham i Jesu Navn – om Du tør afslaa mit Tilbud! Gud veilede Dig, jeg troer ikke, Du tør afslaae det, men haaber, at Gud vil bøie dit Hjerte til Psalmesagen, ja jeg haaber for Hans Aasyn, at naar vi med Jesu Hjælp staae engang deroppe, hvor vi see ned paa denne Jord, da skal vi føle det, at vi kunde Intet bedre gjøre med disse forhexede 1000, og jeg er vis paa, at min velsignede christelige Salige Fader, fra hvem jeg jo – næst Gud – har dette, vil sige: ”Nei, hvad kunde I bedre gjøre end med Herrens Hjælp forskaffe vore Børn og Børnebørn at synge de gamle Psalmer, som styrkede og husvalede og glædede os, saa vi glemte ikke Gud under Verdens Fristelser og Jordens Møie!”

Grundtvig tog imod tilbuddet og mente ikke, det skulle holdes skjult, hvem der støttede han. Men det tog sin tid, før han kom i gang med salmerne. Han skulle først være færdig med Verdenshistorien. Gunni sendte ham et forskud på 200 rigsbankdaler for at fremme sagen, og i 1836 endnu et, som Grundtvig ikke ville modtage, før han var kommet i gang med salmeværket. Det skete i efteråret 1836 og før alvor gennem den følgende vinter. Allerede i september 1837 fik Gunni tilsendt det første bind. Det havde titlen ”Sang-Værk til den Danske Kirke samlet og læmpet af Nik. Fred. Sev. Grundtvig, Præst. Den Christelig-Danske Menighed og især Gunne Busck, Ven og Embeds-Broder, i Herrens Navn kiærlig tilegnet af Samleren”. Til Gunni skrev han: ”Gid Du nu, kiære Ven! mange Gange maa frydes i Sjælen ved de samme svævende Toner til vor Herres Priis fra alle Tider og Himmelegne, thi i denne Forening bestaaer den ”ny Sang”, Gud nu lægger os i Munden...” Med den ”Christelig-Danske Menighed” menes utvivlsomt den menighed, som i modsætning til de uchristelige rationalister holdt sig til trosbekendelsen og kirken 1800-årige tradition.

Sangværket indledes med et ”For-Spil” bestående af 50 strofer af det store digt ”Nyaars-Morgen” fra 1824, som handlede om Helligånden, duen, der gav digteren en af sine fjer til pen og opfordrede ham til at oplyse det døde Norden:

Saa talede Duen
Og svang sig da brat
Fuldhøit over Tuen,

Og see, det var Nat,
 Mid-Vinter i Norden,
 Alt ligesom før,
 Ja, Vinter paa Jorden
 I Sønder og Nør,
 Hin hjertelig kolde,
 Som Thusserne volde,
 Som varsler om Ragna-Roks Gny.

Dernæst følger sangværkets nr. 1, hvor Helligånden taler i første person, bl.a. således:

Jeg trodsed Dumhed, trodsed Kløgt
 Og Verdens Aand i Vælde,
 Og Kiødets Lyst og Dødens Frygt,
 Jeg trodser Aar og Ælde!

Jeg laae i Dvale mangan Gang,
 Men blev ei Orme-Føde,
 Og aldrig bølged nogen Vang,
 Hvis ikke Sæden døde.

Lad hvisle kun i Orme-Gaard,
 At nu jeg er lagt øde,
 Jeg kroner ligefuldt mit Aar
 Med Frugtbarhed og Grøde.

Ja, op jeg staar, som Ax i Vang,
 Som Mai i Bøge-Skove,
 Ja prægtig, under Fugle-Sang,
 Som Gylden-Soel af Vove.

Det er altså intet mindre end selveste Helligånden, der står bag Sangværket. Digteren Grundtvig er kun et underordnet redskab, intet digtergeni i romantikkens forstand, som Øhlenschläger var det. Helligånden har ligget i dvale under rationalismens dødbideri. Den gamle salmesang skal nu genopstå og trænge rationalisternes autoriserede ”Evangelisk-Kristelig Salmebog” tilbage. Sangværket indeholder en del nyskrevne salmer, der som Brorsons i 1730’erne nærmest har karakter af kampsange og for de flestes vedkommende for længst er glemt. Gunni har sikkert set

på dem med mere positive øjne end vi, men glædest har han vel været for, at det faktisk var blevet til noget med genoplivelsen af de gamle salmer. Det kan nok være, han som vi har været skeptisk over for Grundtvigs moderniseringer af f.eks. Luthers ”Vor Gud han er så fast en borg”, Kingos ”Som den gyldne sol frembryder” og Brorsons ”Op al den ting, som Gud har gjort”, der bestemt ikke er på højde med originalerne. Men andre moderniseringer er vellykkede, og blandt de nyskrevne finder vi nogle af salmebogens bedste, f.eks. ”Lovsynger Herren”, ”Kirken den er et gammelt hus” og ”Giv mig Gud en salmetunge”. Vi har ikke nogen reaktion fra Gunnis hånd, men tør regne med, at han alt i alt har været godt tilfreds. Hans venskab med Grundtvig blev i hvert fald herefter bedre end nogensinde.

Folkelig vækkelse

Gunni interesserede sig i 1820'erne ikke for meget andet end kirken og den rette kristendom. Digtningen og teatret, Øhlenschlägers og Heibergs verden, som optog en stor del af den dannede offentlighed, ser efter brevene at dømme ikke ud til at have optaget ham det allermindste. Politik for så vidt heller ikke. Han var tro mod kirken, som den var og efter hans mening altid havde været, for ham hørte oplysningsfilosofien og dens tilhængere fjenden til, og han var som Grundtvig i den grad kongetro. Men der var en moderne forestilling, som han uden tvivl var påvirket af, nemlig forestillingen om ”folket”. Den var især udviklet i Tyskland, bl.a. af teologen Johan Gottfried Herder og den senere romantiske bevægelse, den var en central forestilling i den franske revolution og i de politiske reaktioner i andre lande på Napoleons angreb. I Danmark skete den nationale vækkelse især i reaktionen på de engelske angreb 1801 og 1807. Gunni havde som dreng oplevet Københavns bombardement og tabet af flåden 1807, som må have gjort et dybt indtryk på ham, skibsrederens barnebarn. Grundtvigs berømte digt ”De Snekker mødtes i Kveld paa Hav” er et intenst udtryk for den nye nationale vækkelse, og forestillingen om ”folket” blev fundamental for en stor del af hans videnskabelige virksomhed, både historieskrivningen og det intense arbejde med den nordiske mytologi. Hos den voksne Gunni spillede især tankerne om en folkelig kristendom i kontrast til teologien og filosofien en rolle. Men i 1830'erne føjedes hertil en voksende politisk bevidsthed. Julirevolutionen i 1830 havde sendt chokbølger fra Frankrig ud over det ganske Europa. Mange steder fik den politiske konsekvenser, i Polen, Belgien og i det opdeltede Tyskland, hvor den nationale bevægelse i stadig højere grad kaldte på en politisk samling. Den tyske nationale bevægelse havde sit epicenter ved universitetet i Kiel i Slesvig-Holsten, som hørte under den danske enevældige stat. Det var

presset fra den slesvig-holstenske bevægelse, der førte til oprettelsen af de rådgivende stænderforsamlinger i monarkiet, som begyndte deres virksomhed i 1834, ikke kun i Holsten og Slesvig, men også i Jylland og på øerne. Grundtvig hilste stænderforsamlingerne velkommen, men så dem som et udtryk for, at den danske kongemagt altid havde haft det allernærmeste forhold til folket, også ved enevældens indførelse 1660. I Danmark var der ingen modsætning mellem monarkiet og folket, mente han, og der var ingen som helst grund til at indføre en parlamentarisme som den engelske. Grundtvig var på ingen måde demokrat, Gunni heller ikke. Deres stigende interesse for de rådgivende stænders virksomhed hang snævert sammen med det kirkelige. De var begge i mange år gået ind for folkets frihed til at tænke, tale og tro, som det ville. Bl.a. var de imod konventikelpakatens forbud mod gudelige forsamlinger, som ikke var godkendt af præsten. Gunni var ikke pietist, Grundtvig endnu mindre, men de vakte skulle have lov at samles, som de ville. Også de selv, Grundtvig og hans tilhængere, skulle have lov at gøre, som de ville, inden for statskirkens rammer. Der skulle være plads både til de ”christelige” og de ”uchristelige”. Statskirkens tvang inden for sognets rammer skulle ophæves. Folk skulle ikke i et og alt være underlagt den præst, staten havde indsat, og præsten skulle ikke være forpligtet til at betjene sognebørn, som var fuldstændigt ligeglade med det kristne budskab og præstens formaninger og dermed slet ikke tilhørte Jesu menighed i Johannesevangeliets forstand, som f.eks. en fortrukket sognefoged, som Gunni havde store problemer med. Sognebåndet skulle løses, så enhver kunne søge til en anden præst, som stod for den kristendom, man selv anså for den rette. Frihed frem for alt. Desuden hørte det voksende antal verdslige opgaver, som staten pålagde præsten, slet ikke til hans virkelige gerning. Den 17. august 1835 skrev Gunni til Grundtvig:

Jeg har i den senere Tid ofte følt mig saare trykket ved min Embedsgjerning hos disse Menigheder, da det saae og tildeels seer ud for mine Øine, som om Menigheden vilde aldeles vende op og ned paa Herrens Ord og tragte først ret for Alvor efter det Timelige og dernæst efter Guds rige og Hans Retfærdighed. Nu veed jeg nok, at jeg ikke maa spørge, hvad Mængden i den saakaldte sammenlængede Menighed gjør, men skal og kan være fornøiet, naar vi kun ere To eller Tre, der virkeligen voxe i Jesu Navn i Hans Naade og Kundskab ved vore Forsamlinger og Naade-Midlernes Brug, men jeg nægter ikke, at det har seet ud og stundom kan see ud for mig, som maatte jeg tale Ordet til Vækkelse hos en anden Menighed... Maaskee er det, som trykker mig, i Grunden kun Sognebaandet, som jeg af Hjertet ønsker løst, naar Gud vil; men maaskee skal jeg ogsaa arbeide mig træt hos en anden Menighed, før det kan skee. Gud raade!

Gunni var ved at være træt af Stigs Bjergby, men så i stænderforsamlingen en mulighed for at få forholdene forbedret. Forpagter Madsen på det lokale gods, Bjergbygård, var medlem af Roskilde stænder. Han var enig med Gunni angående sognebåndet, men det var godsets ejer, den indflydelsesrige grev Holstein til Holsteinborg, ikke. Det samme gjaldt A.S. Ørsted, som ellers var grundtvigianerne venlig stemt. Gunni korresponderede med dem begge. Ørsted, der som chef i kancelliet sad meget tæt på magtens centrum i kirkelige, retslige og mange andre sager, sendte ham i december 1838 et syv tryksider langt brev med en udførlig begrundelse for, hvorfor han ikke kunne støtte forslaget om sognebåndsløsning. Det var på dette tidspunkt afvist af stænderforsamlingen, uden at Ørsted selv efter eget udsagn havde haft nogen særlig indflydelse på beslutningen. Ørsted indleder sit svar på et brev fra Gunni således: ”Jeg blev i Sandhed dybt bevæget baade ved den Alvor og Hjertets Oprigtighed, der gaaer igjennem Brevet, og ved det venlige tillidsfulde Sind, hvormed De tiltalte mig; jeg overveiede og Indholdet i mit Indre, og, da jeg dog ikke kunde komme til en anden Beslutning, at jeg maatte være Deres og flere retsindige Præsters Ønsker imod, saa var det min Agt straks at udvikle Dem mine Grunde.” Ørsted var enig i, at trosbekendelsen var det centrale, men den og ritualerne i øvrigt blev jo overalt overholdt i praksis, og den frihed, der var givet præsterne til at afvise vielse og adgang til nadveren for uværdige var tilstrækkelig, mente han. Præsten skulle ikke overalt kunne gøre, som han ville, imod den menigheds ønsker, der betalte for hans underhold, og hans sognebørn skulle ikke bare kunne flytte bort fra hans verdslige og gejstlige myndighedsområde og søge en anden præst. For en moderne betragtning må det erindres, at sognet dengang var en grundlæggende del af hele rigsbygningen og præsten den vigtigste lokale embedsmand. Han lavede skattelister og folketællinger, udskrev allehånde attester og forestod både fattigvæsen og skolevæsen. Lindbergs heftige petitioner om sognebåndsløsning og vækkelsesbevægelsernes overtrædelser af konventikelplakaten kunne i Ørsteds øjne blive en trussel også imod den moderniserede enevældes samfundsorden.

Slaget om sognebåndsløsningen, det for Gunni og Grundtvig umiddelbart vigtigste politiske problem, var indtil videre tabt, men Grundtvig havde efter sine Englandsophold og revolutionsåret 1830 mere og mere rettet opmærksomheden mod det menneskelige og folkelige liv uden for kirken. ”Menneske først – kristen så” lød overskriften over en ny vending i hans tankegang og virksomhed. Mytologien og verdenshistorien, som til Gunnis bekymring længe udsatte salmefornyelsen, var allerede et udslag af denne vending, og Grundtvig fremturede, bl.a.

med sine historiske ”Mands Minde”-forelæsninger i 1838 og sin forening ”Danske Samfund”, som fra 1839 drev national aftenskoleundervisning i København.

Gunni og det folkelige

Efterhånden fik Gunni selv øjnene op for det folkelige i en mere verdslig forstand. Han begyndte med inspiration fra Grundtvig at undervise sine sognebørn i Danmarkshistorie, og Frederik 6.’s død i 1839 gav anledning til en opblussen af hans fædrelandskærlighed. Til Grundtvig skrev han dagen efter kongens bisættelse i januar 1840:

Guds Fred og Tak, kjære Ven, for de herlige Sange til Sørgehøjtiden over vor gamle Konge. De blev afsungne vist til stor Glæde i Hjembek og Svinninge, Skamstrup og Frydendal, Jyderup og Holmstrup, Vallekilde og Hørve, Kundbye og mine Kirker. Efter endt Høitidelighed gjorde jeg da en Indbydelse til hvem, der havde Lyst at møde hos mig den 28de Januar i Præstegaarden, for at tale videre om vor kjære Konge og hvad vi, som Dannemænd, maatte føle os opfordrede til at virke for og maaske bedst i Samfund kunde virke for. (Du kan vel mærke Lysten til at faae et dansk Samfund herude)...Nu vilde jeg gjerne til Afsyngelse den Dag have en 50 af dine Sange om Kongen, ”som ikke gjorde en Kat Fortred”...og jeg gad ogsaa gjerne have til Gjennemlæsning dit Foredrag i danske Samfund...Hvad jeg blandt Andet vilde virke for i disse Samlinger, om jeg kan faae dem i gang, er at vor Bondestand maatte komme ret levende til at føle og klart til at indsee, at den for at udfylde sin Plads i Staten, baade i Folkeraadet (stænderforsamlingen) og ellers i Livet, maae faa Munden i gang, og kan neppe heldigt vente den Opgave løst, medmindre vi (Præst og Degn) i Skolen og de selv hjemme tager sig for Alvor for at virke til at fremme den danske Histories Kundskab hos den opvoxende Slægt, og dernæst, naar Savnet føles i en udbredt Kreds af Bondestanden (thi her holder jeg mig ikke til Sogneskjel), af en hensigtssvarende Dannelsesanstalt for deres vittige og letnemme Børn, at man da gaaer ind med en Begjering til Regjeringen om en Saadan, enten i Sorøe eller i Bjergbye eller hvor det nu bedst kan blive.

At Gunni kunne tænke sig at få Grundtvigs ”Skole i Soer” til Bjergby, tyder på et virkeligt engagement i den folkelige sag og en vis selvtillid. Efter hans breve at dømme havde han da også en vis succes med sine danmarkshistoriske fortælleaftener i præstegården. Fortællingen om det danske folk og dets kerne, bondestanden, der havde været fri i vikingetid og tidlig middelalder og med stavnsbåndløsningen atter var blevet fri, fik netop i disse år sit store gennembrud hos det læsende publikum. Det var Grundtvigs og grundtvigianernes såvel som de nationalliberales hensigt at føre den folkelige vækkelse igennem i bondestanden ved mundtlige sammenkomster, herunder også store folkemøder. Gunni, der virkelig havde fået oprettet et ”Det danske Samfund i Vestsjælland”, ville have et stort majmøde på Vejrhøj i 1841, men det blev forbudt af stedets

ejer. Majfesten måtte holdes andetsteds og fik stor tilslutning, fremgår det af et brev til Grundtvig den 29. maj 1841:

Kjære Ven. Skjøndt Tiden er knap og jeg, vil Gud, først i Juni kommer til Kbh., saa skulde du dog have et Par Ord om vor Majfest igaar. Den Aand, som herskede der, var af den gode Slags, som gjør Menneskene muntre, milde og velvillige indbyrdes. Taler bleve ikke holdte; Mange vare i færd med mig derom, men jeg vilde ikke, og dette var ej af Egensindighed, men jeg tror af det Gode, at jeg tav. Da "Maitræet" var sjunget, forlangte en Deel "Kong Frederiks Vise", det er den med Katten, og den kan i Sandhed mange udenad, alle Versene. Efter den foreslog jeg et Hurra 3 Gange for den gamle Konges Minde, at det maatte ikke uddøe iblandt os, og det blev optaget med levende Bifald. Dernæst da Sungen med Omkvædet: Mens Lærken graa og Bølgen blaa, mens Bøgen er grøn, skal Danmark staae! var tilende, sagde jeg: At da Flere tidligere paa Dagen havde begyndt et Hurra for vor Konge, ønskede nu jeg og Andre, som vare komne siden, ogsaa at deltage deri, og jeg foreslog derfor et 3 Gange gjentaget Hurra for Kong Christian den 8de, som havde lovet os at ville vandre i den gamle Konges Fodspor! Gud velsigne Kongen! Og saa svingede jeg min Hat og de Andre (Landalmuen) kan jeg tro deres med, og der lød et Hurra 3 Gange for Christian den 8de, ikke mindre levende end det for den gamle Konges Minde... Nogle anslog Menneskenes Tal ved Festen til 3 a 4000, Andre til 2000 – ja, Gud glæder Mange! Af Sangbøgerne blev ikke et Hæfte tilbage, og der var Spørgsmaal om Flere. Deraf blev sunget "Kongehaand og Folkestemme", "Er Lyset for de Lærde blot" og "Vift stolt paa Codans Bølge." Et Selskab havde lejret sig længere inde i Skoven og sang af Bøgerne, og en stor Kreds om dem hørte til."

Snart fik også den folkelige vækkelse trange kår. Den nye konge og hans embedsmænd var trods alle hurraerne ikke særlig venlig stemt over for røret, især ikke når det udartede som på Falster, hvor Orla Lehmann havde talt om en ny forfatning til de forsamlede bønder. Det blev han sat i spjældet for, hvad Gunni og Grundtvig med deres frihedsidealer var imod, selvom de som tilhængere af enevælden langt fra var med på Lehmanns forfatningssnak. Den sjællandske kristne og politiske vækkelsesbevægelse, som skolelærer Rasmus Sørensen stod i spidsen for, var Grundtvig bestemt heller ikke nogen tilhænger af, Gunni mere forsonlig, selvom Sørensen i 1837 havde været ude efter grundtvigianerne.

Brøndbyvester

I sommeren 1841 var Grundtvig og hans sønner igen på ferie i Stigs Bjergby. I sit takkebrev skrev Grundtvig bl.a.:

Med Bønner og Forbønner staaer det sig kun maadelig her i Huset, men lidt tænker jeg dog paa gode Venner, naar jeg vender mig til Herren, og mindst kan jeg glemme Dig, min trofaste Broder i Herren, den mest ligesindede, jeg har mødt i Verden. Hvad jeg svarede, da Du engang før spurgde om mit Raad i Henseende til

Flytning, husker jeg ikke ret, men ved mit seneste Ophold i Bjergbye og Giæsterie i dine Kirker, næsten tomme paa en Regndag i en ængstelig Tid, tænkte jeg tit paa, at vor Herre dog neppe vilde, Du skulde blive her ret længe...Saaledes synes mig, det maatte være nærmere Sorø eller nærmere Kiøbenhavn, Du maatte flytte, og dertil vil jeg ønske Lykke, bedende Gud styre, som ene Han veed og kan, bedst for Dig og os alle!

Gunni takkede og overvejede forskellige muligheder for et andet kald. Han ville gerne ud til noget vand. ”I de første af mine Aar herude snappede jeg ordentlig efter Strand, som Bjergboere efter Bjergluft; og, naar jeg kom hen, hvor Havet laa for mig, udvidedes altid mit Hjerte...Derfor tiltaler et Kald som Søeborg og Gilleleie, Søllerød (hvortil Vedbæk hører), ja end ogsaa Høielse og Greve paa den stygge Kjøgevei mig.” Grundtvig havde al mulig grund til at tage del i overvejelserne, for Gunni var i den grad gået ind i hans egne overvejelser, da han søgte og omsider fik, stillingen som præst i Vartov, som Gunni havde gjort ham opmærksom på. Ved adventstid 1841 skrev Gunni til sin kone, som var i København med børnene: ”Kære Julie...Igaar begyndte vi da et nyt Kirkeaar – Gud veed, om vi ende det her i Bjergbye. Da jeg kom hjem fra Kirken, saae jeg i Avisen, at Faxe Kald er ledigt, og jeg troer, at jeg bør søge det, ikke fordi der er synderlig Udsigt til at faae det, men saa kommer jeg i gang med at søge, faaer Øvelse baade deri og i at faae Afslag...Tak for det udsendte Tøi; nu skal vi lave Buxer; gid vi saa blot ikke faae Utak for, at de sidde daarligt, naar vi komme til Byen med den store Intelligents. Hils dem Alle! Kys Børnene og den kjære Mally. Din Gunnii.”

I april 1842 døde deres lille dreng Julius få måneder før sin 3 års fødselsdag. Gunni skrev til Grundtvig den 24. maj:

Du veed jo, kjære Ven! at efter vor himmelske Faders grundgode Villie gaaer Sorrow og Glæde til hobe for os her i Prøvedagene – siden saa faaer den første sin Afsked til evig Tid; og saaledes havde min Kone og jeg Sorg, da Gud den 21de April tog vor lille legemsskrøbelige, men saa kjære, kjære Julius til Sig; men nu den 24de Mai sendte Gud os en lille sød Pige, der skulde opkaldes efter min salige Andrea og opdrages med Guds hjælp til at komme i sin Tid didhen, hvor hun er. See, det er Glæden, og den kunde jeg ikke bie med at fortælle Dig, til vi sees, skønt det er underligt at see en saadan Begivenhed fremstillet i dette Krims-Krams.

Gunni lagde som Grundtvig større vægt på det levende ”Munds-Ord” end på skriftens ”Krim-Krams”. Det var øjensynlig ham, der bestemte børnenes navne. Ingen ved, hvad Julie har ment om, at hendes første datter skulle opkaldes efter ”Min Andrea”, som Gunni stadig kaldte sin elskede afdøde kone, og om at den lille Andreas opdragelse skulle have som mål, at hun skulle forenes med ”Min Andrea” i det hinsidige. Men at Julie var enig med sin mand i hans syn på

opdragelse og på menneskelivet i det hele taget som én lang udvikling frem mod det egentlige liv hinsides graven, det fremgår af de breve, hun har efterladt sig, og af et langt digt ”Til moder”, som hendes søn Johannes’ skrev i sine unge dage. Hun har dog næppe haft megen tid til at tænke over livet og døden. Snart fødte hun sin femte og sidste søn, som de kaldte Julius efter den afdøde. Julie har nok længtes mere og mere efter København. De var i byen, når pligterne tillod det, eller i Vedbæk, hvor de holdt ferie hos Gunnis mor om sommeren, så han kunne bade sine fem drenge i stranden, som han udtrykte det. Han søgte formentlig flere stillinger, men i brevene er der intet videre at finde om det.

Grundtvig kom af og til på besøg i Stigs Bjergby. Her traf han sin kones slægtning Luise Hennings, som han skal have forelsket sig håbløst i, og her søgte han hen under sin dybe krise i 1844, hvor de fandt ham ude i vognporten med armene slynget om et vognhjul. Fra denne krise stammer salmen ”Sov sødt, Barnlille”, som Grundtvig skal have dikteret til Gunni i præstegårdshavens lysthus.

Samme år lykkedes det endelig Gunni at få et nyt kald, nemlig Brøndbyerne ved København. De forlod Stigs Bjergby, rykkede ind i Brøndbyvester præstegård og var nu meget nærmere deres forældre, slægtninge og venner. Grundtvig vidste at benytte sig af det. Efter Roskildebanens åbning i 1847 tog han tit toget til holdepladsen i Glostrup og gik over markerne til Brøndbyvester, hvor familien tog imod ham med åbne arme, selvom hans besøg oftest var uanmeldte. Korrespondancen mellem de to venner ebbede ud. Hvorfor skrive, når man kunne tale sammen med levende ord. Det kunne ske, at en af dem var bortrejst. I juli 1847, da Gunni var på besøg hos sin bror Julius på Sæbygård, trængte Grundtvig ”til en venlig Sjæl at meddele, hvad der bevæger mig, og Ingen har jeg nærmere i denne Begivenhed”. Han aflagde rapport om den forgangne uge. Om mandagen havde dronningen aflagt ham et besøg, og han havde talt med hende om støtte til Sorøskolen, som han stadig havde planer om, selvom landets første højskole i Rødning nu fungerede på tredje år. Tirsdag fik han brev fra hende om, at kongen ville tale med ham om sagen torsdag. Om onsdagen havde han læst i avisen, at Wegener i Sorø var blevet udnævnt til kongelig historiograf, ”den eneste Hæderspost i mit Fæderneland, jeg har attraaet, men ogsaa heftig attraaet lige fra min Barndom”. Det havde givet ham ”et hjertestød”, så han fuldstændig mistede lysten til at gå i audiens den næste dag. Han kom dog og fik en lang samtale med kongen, som var hjerteløs nok til at bemærke, at han just havde udnævnt Wegener. Grundtvig havde ladet som ingenting og bevaret ”den Munterhed, som jeg havde bedt Vorherre om”, og kongen havde forsikret, at han fremdeles ville interessere sig for skolesagen. ”See,

hermed slutter Dagbogen, som Du nok seer, er aldeles for dit Øie og slet ikke for din Mund... See herover, saa snart Du kan! thi Ansigt til Ansigt er noget ganske Andet end Pen og Blæk.” Gunni kom tit til København. Bl.a. var han som regel til gudstjeneste i Vartov om onsdagen for at høre Grundtvig og tage ham og hans kone Lise til alters. Der er ingen tvivl om, at både Gunni og Julie var yderst fornøjede med at være flyttet nærmere hovedstaden. De fik sig et splinternyt stort, prægtigt stuehus, som stadig ligger der, med stor have til - måske har de spædet til af familieformuen – så der var rigelig plads til de mange besøg af familie og venner.

1848

Mens Gunni og Julie stortrivedes i Brøndbyvester og fjøede tre piger til den i forvejen store børneflokk, skete der vigtige ting i Danmark. Gennem 1840'erne voksede de politiske bevægelser både i hertugdømmerne og kongeriget og modsætningen mellem dem, som i marts 1848 førte til en krig, hvor stormagterne Preussen og Østrig gik ind på slesvig-holstenernes side. Det demokratiske røre resulterede i juni 1849 i en ny forfatning.

Grundtvig deltog i alt dette med liv og sjæl, ikke som demokrat, men som folketaler. Blicher inviterede ham til sine Himmelbjergmøder, som han dog ikke nåede over til, skønt Gunni tilbød ham transporten over Sjælland, men på Skamlingsbanken talte han i 1844 for en forsamling på mere end ti tusind mennesker. Det var et folkeligt gennembrud både for ham selv og mange af tilhørerne. Fra da af blev han en samlingsfigur i den nationale bevægelse, især den skandinavistiske. Lige siden sin ungdom havde han jo beskæftiget sig med det nordiske. Han mødtes i denne bevægelse bl.a. med sin gamle fjende H.N. Clausen, som havde forladt kirkekampen og slået sig på politikken. Grundtvig var ikke nationalliberal, kun national. En parlamentarisme som den, han havde lært at kende i England, og som i 1814 var indført i Norge, var han ikke nogen ynder af. De rådgivende stænder og kommunale sogneforstanderskaber med præsten som den centrale figur var alt nok for ham og endnu mere for Gunni.

1848 blev et skæbneår i mere end en forstand. Kongens pludselige død i januar kom som et chok og trak grunden væk under Grundtvigs skoleplaner. Lige siden Frederik 6.'s dage havde han haft et nært forhold til kongehuset, navnlig til dronning Caroline Amalie, som han skal have været forelsket i. Med en ny konge havde han ikke mere direkte adgang til magtens centrum. Slet ikke efter den nært forestående afskaffelse af enevælden. I februar rejste revolutionen i Frankrig en bølge, som skyllede ud over det ganske Europa, herunder København. Den nationale og demokratiske rejsning i marts kom bag på ham. Gunni modtog i marts et nærmest desperat brev:

Ja, kiære Ven, kan du komme, saa kom paa Onsdag og tag os til Alters! Jeg trænger høit til at styrkes og beroliges i denne farlig forvirrende Tid, hvori der synes slet intet at kunne udrettes, og hvori jeg dog af al Magt maa stræbe at gribe ind, saa længe Gud lader mig leve her og lader mig see, hvad der er paafærde, og hvad der er igiære nærmest omkring mig, i det lille Rige, hvori Fienden godt veed, det Store skjuler sig, og stræber derfor at kvæle alt Godt i Fødselen.

Fjenden var Satan selv, det store var Vorherre og hans særlige mening med sit udvalgte danske folk, ”den gamle af dage”, som det hedder i en fædrelandssang, Grundtvig skrev i maj samme år. Danmarks sag var for Grundtvig Guds sag.

Hvad Gunni mente om disse højtflyvende, noget dunkle tanker, ses ikke, men national det var han. Bl.a. deltog han i et folkemøde ved Roskilde kro forud for valget til den grundlovgivende forsamling, et overordentlig demokratisk valg med almindelig valgret for alle mandlige husstandsoverhoveder over 30. Kvinder og tyende havde naturligvis ikke valgret. Samfundet bestod af husstande, ikke af individer. Almindelige mennesker deltog i stort tal i møderne, også det i Roskilde, bl.a. en sognefoged, som var opstillet som kandidat, og to smede, hvoraf den ene ytrede ret radikale meninger, bl.a. om præsterne, som var ansat af regeringen og ikke af menigheden, og som man i sogneforstanderskaberne altid havde et farligt bøvl med de første fire år efter ansættelsen. Denne bemærkning bragte Gunni på talerstolen. Han havde ikke i sine tyve år i Stigs Bjergby eller sine fire år i Brøndbyvester en eneste gang skændtes med sine sognebørn. Nu syntes han ærlig talt, at man skulle lade være med at snakke om rettigheder og standsforskelle, som tyskerne gjorde, men koncentrere sig om gamle Danmarks velfærd og ære, ”det var det danske blod, som sammenknyttede os, at det var det, der bragte Herremændens og Præstens som Bondens og Husmandens Søn til i Kampens Time at række hinanden Broderhaanden og staae og slaae og falde eller seire ved hinandens Side.” Bondestanden manglede endnu en dansk folkelig dannelse, men den kunne Grundtvig bibringe den, han som i sine unge dage havde oversat Saxo og Snorre, så enhver kunne forstå det, og som nu arbejdede for en højskole i Sorø. Ham burde forsamlingen opfordre til at stille op, og det var der stor tilslutning til. ”Jeg havde nær glemt, at under min Tale for det Danske blev raabt Bravo og var god Bevægelse”, sluttede Gunni sit referat af Roskildemødet til Grundtvig. Denne blev opstillet til den grundlovgivende forsamling i Nyboder, men blev ikke valgt. H.N. Clausen ville haft ham til at stille op i Mern, hvor hans ven P. Rørdam var præst, men han ville ikke, hvorefter Clausen selv stillede op og tabte. De to gamle fjender tabte således begge deres valg, men kom ind

alligevel som kongevalgte. I den følgende tid gled Grundtvig mere og mere i demokratisk retning, mens Gunni blev, hvor han var. Det nationale og det kristelige var de dog stadig fælles om. Gunnis ældste søn Carl og Grundtvigs to voksne sønner Johan og Svend havde deltaget som frivillige i krigen og var sluppet levende fra det, selvom de havde været med, hvor det gik hårdest til, sidst i det blodige slag ved Isted i juli 1850, som Grundtvig skrev så smukt om i ”Det var en sommermorgen”.

Det var på Isted Hede
 Og så i Øvre Stolk
 For gamle Danmarks ære
 Da stred det danske folk,
 Ja, for den danske tunge
 Og for det danske land
 Stred heltene de unge
 Som gamle Hildetæn.

En stor del af den danske befolkning var faktisk under krigen blevet til det danske folk. Takket være krigen og hæren, der fra efteråret 1848 var udskrevet ved en almindelig værnepligt for alle unge mænd, ikke kun bønderkarle. Den nationale vækkelse, som Grundtvig og de nationalliberale havde arbejdet for i mange år, greb først for alvor befolkningen i 1848 og årene derefter.

Efterkrigsår

Grundtvig fortsatte sine besøg i Brøndbyvester efter krigen. Julies bror Henrik, som har udgivet mange breve imellem dem, har taget en seddel med, som han har fundet i Gunnis arkiv. Den er fra juni 1851 og lyder:

N.F.S. Grundtvig

dampede herud i morges uden mindste Tanke om, at Du kunde være borte, da han mod Sædvane havde været saa forsynlig at varsle for sig en Dag. Det skulde nu saa være, og jeg er langt fra at angre Udflugten, thi jeg fik en deilig lille Morgenvandring fra Holdepladsen herop, og ved at lyde paa Fuglesangen slog det mig, at den jo snart forstummer for i Sommer, saa det var høi Tid, jeg fik den at høre frisk i det fri. Jeg har nu optaget Syn herudenfor og finder, at det voxer godt til, saa Vorherre gjør Sit, men Haven fandt jeg slet ikke pæn, og det skylder jeg naturligvis Dig for og haaber Forbedring til næste Gang. Mens jeg imidlertid saa Næsten efter i Sømmene, gik det, som saa tit, at jeg nær havde forsømt mit eget, thi skjøndt jeg herop, uden at være forlæst, havde Alt mit med mig, saa havde jeg dog lagt min Tobakspung fra mig i Lysthuset, og da jeg kom tilbage fra

Runden, stod et Kvindemenneske med den i Haanden og havde taget Phosfor-Lysene ud, som et Karlfolk, der stod hos, prøvede til sin Pibe, saa det hele vilde nok været lidt i Fare, hvis jeg var blevet længer borte. Kvinden sagde, hun tænkte, den var glemt, og vilde bære den ind, men jeg tog den fra hende med de Ord, at hun kunde gjerne ladt den ligge. De to med et lille Barn drev af, og dermed var den Historie ude.

Jeg havde rigtignok netop i dag havt noget eller meget at tale med Dig om, men det skulde nu ikke saa være, havde heller ikke videre Hast, saa Vorherre veed nok hvad han gjør i det smaa som i det store.

Guds Fred! Hilsen og Venskab fra din gamle ven Grundtvig

Den sag, Grundtvig ville tale med Gunni om, var vel hans forestående bryllup med Marie Toft. I hvert fald viede Gunni dem i Brøndbyvester kirke den 24. oktober samme år. Forholdet til Marie Toft, som havde stået på i nogen tid, før Lise døde i januar 1851, havde vakt forargelse. Det var til det sidste uvist, om hans sønner, løjtnanterne Johan og Svend, ville dukke op til faderens bryllup. Lettelsen var stor, da man i sidste øjeblik hørte sabelraslen i våbenhuset. Alle var glade. Gunni havde været skeptisk over for Grundtvigs forelskelser, som vennen aldrig lagde skjul på. I Stigs Bjergby havde han åbenlyst gået rundt med Luise Hennings i hånden, og Marie aflagde han af og til lange besøg på Rønnebæksholm. Lise lod sig ikke mærke med noget, men passede sit, så længe hendes sygdom tillod det. Gunni synes til stadighed at have været på hendes parti, men hans forhold til Marie var godt. Hun var en fremtrædende skikkelse i den sydsjællandske vækkelsesbevægelse, som han altid havde været mere positiv overfor end Grundtvig, og var i det hele taget en stærk personlighed, som aftvang respekt. Desuden fremgik det med al tydelighed, at Grundtvig mente det alvorligt. Marie blev hans livs store kærlighed, som Andrea havde været Gunnis.

Grundtvig havde mange gøremål, var bl.a. frem til 1858 medlem af rigsdagen, hvis arbejde Gunni ikke var så optaget af, og frem for alt var der samlivet med Marie. I 1853 skrev han et bekymret brev til Gunni: ”Jeg formoder ellers, at vor Menings-Ulighed ved endeel politiske Spørgsmaal og saa vor Enighed om de mørke Udsigter for hvad vi begge har kiær, har bidraget deres til, at vi i den senere Tid ei blot har talt sjeldnere men mindre og løsere, end det før var vor Skik og vor Lyst.” Samme år fyldte Grundtvig 70. Fødselsdagen blev fejret på Gl. Køgegård hos Maries bror. Gunni overrakte den gamle en fyrstelig gave, nemlig en større sum, som var samlet ind i de nordiske lande til den højskole, han ønskede sig. Den blev indrettet i en gård ved København og kaldt ”Marielyst” efter Marie, men da den et par år senere blev åbnet, var hun død.

Ellers havde Gunni opmærksomheden henvendt på sin præstegerning og som altid især på sit eget og sine nærmestes forhold til Vorherre. Til sin svoger Henrik Bech, som for nylig var blevet præst på Samsø, skrev han i 1854: ”Jo oprigtigere Du af al din Magt forsager Djævelen med alle hans Gjerninger og alt hans Væsen og overgiver Dig aarle, silde og altid til den treenige Gud – jo bedre Christen maa Du blive og ad den Vei ogsaa altid blive dygtigere til dit Embede; thi den Præstedygtighed, som ikke gaaer frem af det christne Livs Udvikling og Fremvext i Manden, men som bliver paaklinet udvortes fra ved al Slags Dannelse og Kunst – den duer vist ikke i Grunden.”

I året 1855 var der stor opstandelse i kirkelige kredse. Den berømte filosof Søren Kierkegaard, som Gunni kendte personligt gennem hans bror, P.C. Kierkegaard, grundtvigianer og biskop i Aalborg, indledte et skarpt og uforsonligt angreb på kirken. Hele kirkeorganisationen og dens statslønnede ”levebrødspræster” havde intet med kristendommen at gøre. Opgøret havde visse lighedstræk med Grundtvigs tanker om frie menigheder uden for statskirkens tvang, men der var den afgørende forskel, at Kierkegaard udelukkende talte om hin enkeltes forhold til Kristus og slet ikke om menigheden, den levende menighed, som havde eksisteret fra apostlenes tid, og som det til stadighed gjaldt om at genoplive, som Grundtvig selv forsøgte det i Vartov. Rigtignok på statsløn. Grundtvig tog afstand fra ”spotteren”, men var ikke fri for at være anfægtet af ham. Det samme var Gunni.

I efteråret 1852 var Julie og Gunni blevet ramt af en stor sorg. De havde mistet deres 14-årige søn August, som just var blevet søkadet. I familiebibelen har Gunni skrevet ”Han døde paa en Reise fra Liverpool til Barcelona med hele Mandskabet, som forliste i Efteråret 1852 – kun Gud, som var hos ham, kender Stedet og Tiden”. Tabet knyttede familien endnu tættere sammen end før, og snart fik den sig et nyt midtpunkt. I november 1853 fødte den 38-årige Julie en sidste ny lille pige, som blev døbt Augusta efter sin omkomne storebror.

Gunnis mor var blevet gammel, havde nu overlevet sin mand med mere end 30 år. Den 31. marts 1855 døde hun i København i sin alders 76. år. Hun havde i lange tider opholdt sig i Brøndbyvester og på det sidste i Smidstrup. Ejendommen i Vedbæk var uvist hvornår gledet ud af hendes besiddelse, men i maj 1854 havde Gunni købt en ny ejendom ud til vandet i Smidstrup lige nord for Vedbæk og kaldt den ”Strandlyst” efter den gamle ejendom. Den nutidige adresse skal ifølge Leif Busck-Jensens påtegning på den afskrift, han har foretaget af skødet, være Sofievej 7. Ejendommen blev et lige så elsket sommeropholdssted som det gamle ”Strandlyst”. Gunni, der som sin far plagedes af astma, opholdt sig derude, så meget han kunne.

Forholdet mellem ham og Julie var nært, og Vorherre var med i det som altid i Gunnis relationer til sine nærmeste. Her følger uddrag af et brev, han sendte hende i august 1857, mens hun var på besøg hos sin bror Henrik på Samsø: ”

Nu min elskede Juls, medens Du sidder derovre og tænker paa – og maaske skriver til os, sidde vi her og tænke paa Dig derovre. Ja, Gud skee Lov! fordi du er der, det er Tanken baade først og sidst for den kjære Henriks Skyld, som jeg dog kan meddele af dette Gode – det er af Dig, min hjerteelskede Hustru, skønt jeg ikke kan dele det med ham, der er den store Velsignelse, som vor Herre giver i vore Dage ikke ved Skrivten, men i Daabs-Ordet, hvor Han, der ikke boer i Huse af Menneskehænder eller i Bogstaver af de samme Hænder, er Selv lyslevende tilstede i sit Munds-Ord, lagt os paa Tunge og i Hjerte af den hellige Aands Naade...Du vidner det jo saa ofte for mig med Dit sanddru Ord, at det, hvad jeg siger Dig og de andre Christne, bliver altid klarere og klarere...

Således bliver brevet til den elskede Julie nærmest én lang prædiken, som det gør til næsten alle, han skriver til. Han kan fortælle om sin datter Andrea og Grundtvigs Meta, der sidder under Akacietræet og læser højt og arbejder og om den lille Augusta, der sidder og tegner og er så sød, men straks efter er det igen Vorherre, der er på tapetet. For en moderne læser er det underligt og en smule trættende med al den snak om Vorherre, men for ham var det utvivlsomt alvor, ikke manér. Budskabet var det samme som i hans unge dage om trosbekendelsen og det levende ord, og når han taler om ”de Christne” eller ”den christne Menighed”, er det dem, der forstår dette budskab, ikke hans sognebørn eller folk i almindelighed, men grundtvigianerne, Vartovmenigheden og meningsfællerne ud over landet.

Også brevene til hans børn vidner om hans store kærlighed til dem, og altid forbindes den med forholdet til Vorherre. Senere samme år skriver han til den 15-årige Andrea, som er kommet i huset hos sin storebror Carl, der havde giftet sig til godset Skovsbo på Fyn og i familien blev kaldt Carl Jægermester:

Hvor skulde vi kunne længes efter at komme hjem til vor himmelske Fader, dersom vi ikke glædede os ved Hjemmet hos vore jordiske Forældre” – disse Ord, som jeg for nylig læste i nogle gudelige Betragtninger over det 4de Bud, rinde mig i hu nu, da jeg skriver til Dig, min elskede Datter, og tænker paa for Guds Aasyn, hvorledes Du har det i dit lille Hjerte i denne Tid, om det Ny og Fremmede har Magt til at fortrænge den levende Ihukommelse og den inderlige Glæde ved dit Hjem.

For Gunni var ikke hans fødselsdag, men hans dåbsdag den årlige festdag. Hvert år den 21. juni mindedes han sin dåbsdag og i samme åndedrag forholdet til hans egne forældre. Den 21. juni 1859 skriver han ”Til en ung Præst”, nemlig Julies bror Henrik, som senere udgav hans breve:

--I Gaar var det da 61 Aar siden at jeg var første Gang i Dyrehaven. Det var ved Fortunen. Jeg var om Formiddagen bleven døbt af en Pastor Grundtvig i Helliggjæstes Kirke, og Eftermiddagen tilbragtes ved Fortunen af Familien med gode Venner. Alt dette, som de gamle hos Vorherre Jesus vel glemte Forældre har fortalt mig, gjør nu saa godt at tænke paa; thi det var Kjærlighed Alt sammen, som omringede mig, førte mig først hen til Hans Favn... og dernæst ud i det delige Skovtempel, hvor jeg mangen Gang har takket Gud, fordi han har aabnet mit Øie til at finde ham ogsaa i disse Gjæringer, der vidne om ham.

Forældrenes kærlighed, hans egen kærlighed til naturen, hans kærlighed til sine børn. Alt stammede fra Gud.

1860'erne

Den 11. maj 1860 holdt Gunni og Julie sølvbryllup. En tradition i Busckslægten vil vide, at det var til den lejlighed, Grundtvig skrev ”Det er så yndigt at følges ad”. Det var nu til Peter Fengers sølvbryllup fem år før, men den populære sang blev sunget igen for Julie og Gunni med den sidste strofe ændret til

Det er en dejlig Sølvbryllups-Fest,
Som Majen kranser i Brøndbyvester,
Hvor Glæden byder sig selv til Gjæst
Og Guds Velsignelses-Ord stadfæster.
Ja, det er Gammen...

Kort efter sølvbryllupsdagen, som også var hans 62-års fødselsdag, rejste Julie til Vejle for at besøge sin søster Mally, der holdt hus for amtmanden der, deres fætter Orla Lehmann. Gunni sad alene i præstegården på sin dåbsdag den 21. maj og skrev til sin fraværende kone: ””Gudfader være Dit Navn evig Tak og Ære!””, som gamle Sarah sagde, naar jeg kom til hende i Mørke (Mørkøv) (ikke i Mørke, thi hun sad sandelig i sin Fattigdom og Sygdom ikke i Mørke, men i Guds Ords det klare velsignede Lys, som skinnede i hendes Sjæl og varmede hendes Hjerte); ja, Gud skee Lov siger ogsaa jeg i min Sjæls Inderste, saa glad som jeg er i dag; ikke fordi Du min Juls er borte fra mig, thi vi er aldrig borte fra hinanden, naar vi ere i Gud, hvile i Hans store Kjærlighed, der har elsket os først og lærer os i Tid og Evighed at elske hverandre... Ja min

kjære Juls! Du kan forstaae min Glæde paa denne min Daabs-Dag (for 62 Aar siden), naar jeg tænker paa, hvorledes de hegede om deres lille Førstefødte... Det var jo meget kjønt af Amtmanden at han modtog Dig i Frederits, naar han ikke vilde lade Skibet løbe lige ind til Veile. Hils ham og lev vel, men dog saaledes at Du efter Herrelivet der, ikke kedes her ved at smøre Smørrebrød, give ud til Vadsk, gjøre op med Slagter, holde M. til Orden, moralisere for S. og passe paa A., ja Du veed nok! Din Gunni." M. var sagtens deres datter Mally på femten, opkaldt efter mosteren, og A. deres syvårige datter Augusta. Hvad S. står for, vides ikke, måske et kælenavn for datteren Julie på tretten.

De tre piger, Mally, Julie og efternøleren Augusta var alle født i Brøndbyvester, og der fik også Julies ældre børn deres barndomshjem. De var født i Bjergby, Herman 1836, August 1838, Julius 1839, Johannes 1841, Andrea 1842 og den ny Julius 1844, og var små endnu, da familien kom til Brøndbyvester i 1844. Den yngste, Augusta – Augustamor, som hun siden kaldtes i slægten – blev mange år senere bedt om et bidrag til en bog med titlen "Minder fra gamle grundtvigske hjem", som udkom i København 1923. Hun skrev bl.a.:

I Brøndby Præstegård voksede vi yngste Børn op. Dér strømmede vore Paradis Floder, og dér groede både Livets og Kundskabens Træ for os. Det er ikke let at fatte sig kort om sin Moder og Fader. De omslutte jo hele Ens eget Liv, de ere både for og bag og til alle Sider. Men hvad Du vil høre, er jo, hvad der især prægede vort Hjem. Jeg tror, jeg kan betegne det med tre Ord: Hjemmets første Taktslag: det var Arbejde. Der var selvfølgelig nok at tage Hånd i. Husets Tarv og den store Børneflokk for Moder, Præstegerningen for Fader. Ja, og så måtte han jo straks til at plante. Der var så bart på den Roskilde Hede! Et vældigt Stykke Jord blev lagt til Haven, som med Æblehave, Birkelund og Bøgeskov, hvor der var en gådefuld "Løvens Hule" syntes os Børn at strække sig til Verdens Ende. Jo, vi Børn lærte tidligt at kende Glæden ved Arbejdet og efterhånden dets store Velsignelse. Der var noget ved Moder, der gjorde, at der aldrig var Jag eller Hastværk. Anderledes med Fader: "Stormvind for ingen Ting!" havde hans første Hustru smilende kaldt ham. Men Fader blandede sig ikke ret meget i Moders Sager. Derimod hørtes ofte et rask Greb i Dørlåsen og et: "Hvor er Moder?" Og så måtte hun ind i hans Stue for at høre til og være Medhjælp i, hvad han arbejdede med. Jeg vil nødig sidde her og forherlige Fader og Moder! Det vilde de engang kun give mig Utak for. Nej, de vare nok ikke bedre end så mange andre gode Forældre. Men der var det, at de trængte så inderligt til Gud fra de unge Dage, og med voksende Styrke gennem hele Levnedsløbet tyede de ind til Ham med deres Suk over Livets Hårdhed, Hjærtets Kulde, og toge hver Dag imod Hans Nåde. Derfor blev det Hjem, som omgærdede os Børn så lykkeligt, så trygt, så muntert og dog så alvorsfuldt.

Det andet, jeg tør sige, der gav vort Hjem Præg, var de mange gode Ord, der lode i Tale og Sang. Fader og Moder følte dybt, hvad Ord har at betyde. De brugte dem så redeligt, og derved hjalp de os Børn, og Tjænestefolkene med, til at agte på, hvad vi selv sagde, og hvad vi hørte andre sige. Vi fik Ærbødighed for Ord og en Følelse af, at vor Tale – Efterklangen af Guds Skaberord – er givet os til at udtrykke Guds billedet i os.

Sansen herfor må tidligt være vakt, når jeg mindes den Gru, hvormed jeg engang som lille Pige hørte om Talleyrands Udråb, at Ordene vare givne Menneskene for at skjule deres Tanker.

Det tredje, der som en frisk Strøm gennemrislede Brøndbyhjemmet, var Grundtvigs folkelige og kristelige Livssyn, der netop i de Åringer fæstnede sig i mange Præstegårde og andre Hjem. For det folkelige havde Fader tidligt åbent Øre. Også i Bjergby-Tiden havde han prøvet at få Folk i Tale ved Møder i Skolen. Men, ”hver nyde, som han nemmer”. Det var ingenlunde ens, hvordan hans egne Børn havde Sans derfor, og, skønner jeg ret, var det først da han hos de yngre i Kuldet mødte Genklang og Varme, at det rigtigt kom til at leve i Hjemmet.

Torsdagene var herlige, syntes vi. Så fik vi Eftermiddagskaffe, og om Aftenen talte Fader ovre i Skolen. Han tog sine Æmner fra Myter og Danmarks Historie, og vi sang af fuldt Bryst de nye Sange: ”Er Lyset for de Lærde blot”, ”Kongehånd og Folkestemme”, Hvad Solskin er for det sorte Muld” og mange andre. Af og til kom Ernst Trier og andre unge ud fra København for at hjælpe til. Trier spruttede jo af Liv. – ”Trier, Trier, De har for mange Jærn i Ilden på én Gang!” sagde Fader en Torsdag Aften, - til min store Undren, da jeg opfattede det bogstaveligt.

Mørkningen i Dagligstuen!! Der blev småsnakket, og der blev sunget, og det Ordskifte, vi dér lyttede til, som også ved Måltiderne og når gode Folk gæstede os, blev en Skolegang, der var mange Gange mere værd, end den i Skolestuen. Efter Nutidsmening lærte vi ikke meget – måske for lidt - , men vi fik Lyst til at spørge, til at vide noget og – til at leve.

Barndommen står tit i et gyldent lys. Måske var ikke alt så idyllisk. Den store lyse præstegård med den mægtige have nær ved kirken i Brøndbyvester var rigtignok en ideel ramme for børneflokkene, men Gunni kunne til tider være opfarende og hidsig, er det sagt, selv om han i den grad var optaget af sine børn eller måske netop derfor. På sine ældre dage fik han den sorg, at de store børn ikke havde samme gode forhold til hinanden, som han selv havde til sine egne brødre. Herman, den ældste af Julies og Gunnis børn, var et uroligt hoved. Han blev landmand og flyttede fra gård til gård, i 1860'erne var det Sneumgård ved Ribe, som han i 1877 skiftede ud med en gård ved Silkeborg, før han til sidst købte en fabrik i København. De to næste var som nævnt døde, Julius som 2-årig, August som 14-årig. Den fjerde, Johannes, var et uroligt hoved også han, men meget forskellig fra Herman og sine andre brødre. Han gik som den eneste af Gunnis mange sønner i sin fars fodspor. Som 15-årig var han med på det første hold elever på ”Marienlyst”, Grundtvigs egen højskole, og kom siden så tit han kunne på Vartov. Han læste teologi, men afbrød efter militærtjenesten og krigen 1864 sine studier og blev tømrer som Jesus. Han mente ikke, at et levebrød som statslønt præst lod sig forene med en sand folkekirke. Folket selv i hver enkelt menighed burde aflønne deres præst, og præsten skulle ikke nødvendigvis være en lærd teolog. Det var Gunni, skønt selv faguddannet teolog og ”levebrødspræst”, ikke uenig i. Der ligger en del breve til Johannes fra hans far, bl.a. et brev fra

4. december 1865, hvori det hedder: ”Min kjære Søn! Da Du forleden Dag meente, at jeg miskjendte dit Arbeide c: hvad du vilde virke for, da tog du aldeles feil, som jeg sagde Dig, og som jeg ogsaa haaber, at Du blev overtydet om; men jeg ytrede noget om dit Forhold til H. og det ønsker jeg Dig Guds Velsignelse til, at Du maa kunne klare...” Johannes havde et dårligt forhold til sine brødre, især Herman. Ingen af dem var åndeligt vakke som han selv, hvad der måske har fremkaldt et vist hovmod hos den selvbevidste unge mand. Det pinte Gunni. I et langt brev fra maj 1866 gik han i rette med sin søn:

Altsaa min egen kjære Johannes, som jeg har opkaldt efter den Apostel, man har kaldt Kjærlighedens, vær ikke kold, men ved Guds Naade varm i Fredeligheden med dine Brødre, besynderlig Herman, der er meget tilbage i christelig Oplysning. Du har ved din Frelsers Kjærlighed faaet Øiet opladt for meget, han endnu ikke seer i det rette Lys, men Gud lade Dig mit Barn aldrig glemme, at det er Hans Naade alene og ikke nogen din Fortjeneste, der har opladt din Sjels Øine og Gud velsigne Dig til at bruge det Lys i hvad det er udsprunget af – Kjærligheden.

Johannes var heller ikke særlig god til at besøge sine forældre. Kanske har han haft det lidt svært med sin kærlige far. Hvordan skulle man få et ordentligt oprør i gang mod den mand? Gunni ville gerne se noget mere til ham. Dagen før Kristi Himmelfart 1864, da Johannes stadig læste teologi i København, skrev hans far til ham: ”Imorgen seer vi dig vel en liden Stund; thi ogsaa den Dag Vorherre Jesus foer til Himmels til sin Fader, faaer du vel ogsaa Leilighed til at fare herud med Dampvognen til din Fader!”. Året efter lyder det:

Det glæder mig, min kjære Johannes, at Du vilde nok tilbringe en 14 Dage i September hos os paa Strandlyst; jeg vilde ikke drage i Dig, men da Du selv har tænkt det, saa siger jeg: Ja, kom! Vi kunne da bedre tale sammen om det, vi nu skrive om. Din Betragtning af vor Vext i Christo og af dit jordiske Kald er ganske min. Der er intet Kald heneden saa lysteligt, at det af en Christen kan elskes lige med det Kald at være en Christen... altsaa vi længes i Alt – under Præstetjenesten som under Tømmer-Haandværket, efter at være hjemme hos Herren, men vi bede Gud om Udholdenhed og Taalmodighed at udrette vor beskikkede Gjerning og ikke lægge os til Hvile, før denne vor lille, ja lillebitte Gjerning er tilende.

Gunni drog megen nytte af at have fået en tømrer i familien. Mange var de reparationer og forbedringer, Johannes måtte foretage på Strandlyst, nok også fordi det var en måde at få sønnen at se på. I sommeren 1868 opholdt Johannes sig derude i lange tider. Faderen går i sine breve i mange detaljer med, hvad der skulle gøres, og demonstrerer, at han selv var nøje med i alt det praktiske både i præstegården og på Strandlyst. Præstegårdskarlen Jens Peiter skulle køre

brædder derud med heste og vogn og gå til hånd som arbejdsmand. Der skulle rejses ny port, og i det lille hus skulle Johannes lægge brædder på bjælkerne til et høloft og lave en kasse til havre, der skulle være så tæt, at kernerne ikke faldt igennem. På terrassen ved det store hus skulle han lave en bæk af to brædder, der skrånede ind mod hinanden, så vandet kunne løbe væk i revnen imellem dem. På et tidspunkt måtte Johannes selv leje en vogn, for præstegårdens to store heste skulle til Sæbygård og græsse, og så videre. Præsten i Brøndbyvester interesserede sig ikke kun for det åndelige. Men først og fremmest søgte han at holde så nær en forbindelse som muligt med den søn, der lignede ham mest. De andre sønner havde han ikke tilsvarende problemer med. Skønt meget forskellige fra faderen søgte de tit og gerne hjem til præstegården eller til Strandlyst om sommeren, ligesom han og Julie hvert år besøgte dem og deres familier. Et glimt af familiesammenholdet får vi i et fødselsdagsbrev fra Gunni, Andrea og Mally til Julius, skrevet på Strandlyst i foråret 1868. Gunni og Johannes havde drukket fødselsdagsbarnets skål i vin, Andrea og Mally i chokolade. Julie og Augusta var i København og ville nok blive sure, når de kom hjem og fik at vide, at et brev var sendt af sted uden deres medvirken. ”Lev nu vel”, skriver Gunni til slut, ”og Gud være med dig, og det veed jeg at han vil, naar du har Sind til at ville være med ham”.

Gunni og Julie var overmåde gæstfrie. Brøndbyvester præstegård var stor nok til, at folk kunne overnatte, og mange benyttede sig af det. Grundtvig og grundtvigske venner fra det ganske land dukkede op, ofte med kort varsel. Bl.a. boede den lærde bonde og politiker N.J. Termansen der i perioder, når han var i rigsdagen. Et brev fra 13. juli 1866 giver et glimt af trafikken: ”I Søndags kom Grevinde Moltke og Anna til os og igaar – Julies Fødselsdag – var Professor Lehmanns med Familie hos os. Carls’ ligger paa Strandlyst og er henrykte...I Morgen kommer Carl og Theodor B. (Bojesen) og Camilla og maaske den gamle Mor fra Sorø med Fru Wilder...”

Men i kirken gik det ikke så godt. Menighederne i Brøndbyerne var om muligt endnu tungere end i Bjergby og Mørkøv. Præsten Frederik Holm skriver i et lille skrift fra 1914 med titlen ”Præsten Gunni Busck. To foredrag”:

G.B. samlede aldrig til Stadighed store Skarer om sin Prædikestol, og dog var hans Prædikener ikke blot stadig Bud om det rige Livsindhold, som var hans, men de bleve holdte livfuldt og med Veltalenhed til Tider endog med glødende Veltalenhed. Hvorfor kunde han da ikke samle en større Menighedskreds om sig? Der er Svaret: Jordbunden var saa haard begge Steder, han virkede, ikke mindst det sidste Sted. G.B. kunde til Tider have noget rastløst i sit Væsen, ogsaa kunde han støde Mennesker ved sin Heftighed...Det får nu være, som det var, ét er sikkert, at G.B. havde Trøstens Naadegave, og ved den var det nok, han øvede den Præstegering, som satte

Spor. Ved Sygesengen eller anden Steds, hvor han traf Mennesker i Nød, samlede han sig den spredte Kreds, der kunde sige med Amagerkonen: ”Som ham kendte jeg ingen Præst”. Der er sagt, at naar G.B. kom ind i en Stue, var det, som det lyste af Aand. Ja, et Menneske virker ikke blot og ikke især ved det, det øver og siger, men ved hvad det er. Og G.B. var noget.

Kirkepolitik i 1860'erne

Begivenhederne op til 1864 skriver Gunni ikke meget om i brevene. Julies fætter Orla spillede en kedelig rolle i dem. Samme år, som hun var i Vejle, var det, at han udtalte, at folkestyret kun var for ”de begavede, de dannede og de formuende”, og ham var det, der i 1863 efter at være vendt tilbage til politik som indenrigsminister skrev den famøse novemberforfatning, som førte til krigen 1864.

Gunni var som før mest optaget af kirkepolitikken, I opposition til den nationalliberale regering havde der i rigsdagen dannet sig et ”grundtvigsk venstre” ledet af højskolemanden Sophus Høgsbro og N.J. Termansen, som søgte at indføre Grundtvigs tanker om folkelighed i det politiske liv i modsætning til Orla Lehmanns, H.N. Clausens og Monrads elitære nationalliberalisme. I 1861 lykkedes det dem at vælte Monrads forslag til en forfatning for folkekirken. De ville have frie folkelige menigheder, som var uafhængige af sognet og sognepræsten, hvad de dog ikke fik. Sognebåndsløsningen, som Grundtvig, Gunni og andre havde kæmpet for i 1830'erne, var gennemført i 1855, men præsten havde ikke sin fulde frihed inden for folkekirken, og hverken Sjællands biskop Hans Martensen eller de andre bisper – med undtagelse af P.C. Kierkegaard i Aalborg, der var grundtvigianer – ville give ham den.

Grundtvigs tredje kone, den adelige enke Asta Reedtz-Thott, og bonden og politikerens Jens Jørgensen arrangerede i 1863 det første såkaldte vennemøde i Vartov. Det kom i høj grad til at handle om kirkesagen, specielt præstefriheden, som Peter Rørdam definerede som præstens frihed til at ”lære på bibelens grundlag” og hans frihed til at afvise folk fra sakramenterne, hvis de ikke var værdige til dem. Grundtvigianerne var, hvad moderne grundtvigianere kan have svært ved at forstå, endnu eksklusive, som vi har set det i Gunnis brug af ordet ”christne”. Ikke at de ville forbyde andre opfattelser end deres egen, men deres egne menigheder skulle have lov til at eksistere, helst inden for ”statskirkens” rammer. Mødet resulterede i, at man oprettede ”Foreningen til Frihed i Folkekirken” med Høgsbro og Carlsen som de politiske ledere og Gunni og Rørdam som de kirkelige.

Biskop Martensen, der i 1854 havde efterfulgt Mynster som kirkens fremmeste embedsmand, var træt af grundtvigianerne, som han ellers oprindeligt havde sympatiseret med. Han udgav et skrift

mod dem, hvori han påpegede, at deres nedvurdering af skriften over for ”Munds-Ordet” var i strid med Luther. Gunni kastede sig straks ud i et modangreb. I et skrift på 14 sider med titlen ”Om Biskop Martensens Grundtvigianisme”, som han udsendte på Schönbergs forlag, gik han i rette med sin egen foresatte. Han indledte med ordene: ”Havde Biskop Martensen havt til Hensigt at give et Vrægebillede af Grundtvigianismen, da maatte jeg sige, at det var lykkedes ham fortreffeligt; nu veed jeg ikke, efter min Forstand paa den rette Grundtvigianisme og Biskoppens Skildring af den, at mene og sige Andet, end at Biskoppen ikke har fattet Grundtvig ret i Sigte, og skyder derfor baade med løst og skarpt uden om ham.” Martensen havde angrebet Grundtvigs mageløse opdagelse af trosbekendelsen som Jesu egne ord til apostlene og fundet, at den måtte være formuleret meget senere. F.eks. fandtes den jo ikke i den græsk-katolske kirke, som Grundtvig med sin påstand forkastede. Men Grundtvig vidste udmærket, skriver Gunni, ”at Biskoppen lige over for ham har samme Ret til at paastaae, at han ledes af den Helligaand til at nedrive dette Menighedens Vidnesbyrd om Troens Ord som apostolisk; men om alt Saadant vil det jo komme til at gjælde, hvo der har Ret ligeoverfor Gud, og indtil da maa jo Enhver følge sin bedste Overbeviisning.” Man kan være i tvivl om, hvorvidt Grundtvig nu virkelig mente dette, eller om Gunni her tillægger ham sin egen mening, men begge var de overbevist om, at trosbekendelsen – hvilke lærde forklaringer, der end kunne opstilles om dens oprindelse - stammede fra den Helligånd, og da, havde Grundtvig skrevet, ”kan vi godt nøies med den Vished, at den Helligaand, der ikke blot er vores, men Troens og hele Menighedens Aand, vil hos alle vore troende Tilhørere give sine egne Oplysninger Medhold og Vidnesbyrd”. Gunni tilføjer: ”Ordet om Menighedens Tro her og i den romersk-catholske Kirke, som er bygget paa Apostlernes Trosbekendelse (symbolum apostolicum), er da ikke, som Biskoppen kalder det, ”et kirkeligt Magtsprog, bygget paa Sand”, men viser meget mere hen til den Klippe, hvorpaa den romersk-catholske Menighed med os og Alle, som ikke beviislig har forandret denne apostoliske Troesbekjendelse, hviler, og som Herren holder sin Haand over, ikke fordi det staar i Math. 16,18, men fordi han har sagt det og gaar ligelidt fra sine Ord, enten de ere opskrevne eller ikke”. Ikke i skriften, men i det levende ord, som det var overleveret mundtligt i dåben og gudstjenesten gennem tiderne og troet af katolikker såvel som protestanter, lå sandheden, og hvis de græsk-katolske brugte andre ord, var det værst for dem selv.

Grundtvigianerne var undertiden under anklage for en vis katolicisme i deres understregning af den mundtlige tradition over for skriften. Martensen hævdede som sagt, at Grundtvig på dette punkt stod i modsætning til Luther, hvad Grundtvig imødegik på det skarpeste. Gunni var under

særlig anklage. Han opretholdt livet igennem forbindelsen med sin nære ungdomsven Carl Muus, som var konverteret til katolicismen og havde slået sig ned som bibliotekar i det katolske Würzburg. ”Det er de Eenfoldige”, skrev han i 1858 til sin gamle ven, som i alle forskellige Kirkens Afdelinger gaae tryggeligen og træde paa Slinger og Skorpioner og al Djævelskab, drikke Forgift uden at det skader dem, og dette alt for at Vorherres Lovpriisning skal gaae gjennem alle Tiderne, indtil den fuldtone gennem Himlenes Himle i de evige Glædes-Chor.” En sag, som optog Gunni dybt, og som han skrev til sin norske ven Wilhelm Vexels om, var, om de kære afdøde hos Gud kunne bede for de endnu levende. Det mente både han og Vexels, at de nok kunne, selv om synspunktet jo faretruende nærmede sig den katolske helgendyrkelse. Martensen havde tillige beskyldt Grundtvig og hans salmer for alt for stærkt at betone glæden over opstandelsen frem for sorgen over langfredag, som derved blev sat i skygge, og det gik ud over ”helliggørelsen”. Hertil svarede Gunni, at der var en tæt sammenhæng mellem langfredag og påskemorgen, som Martensen åbenbart ikke forstod, ja, biskoppen havde aldrig forstået Grundtvigs salmesang og taget den til sit hjerte, så han kunne takke Gud for en dansk salmedigter, der – ”ogsaa uden Rang efter Rangforordningens N.N.” – kunne stå ved siden af biskopperne Kingo og Brorson.

Glæden var for Gunni helt central i kristendommen, som den var det i hans eget liv. Hans breve rummer mange glædesudbrud. Hvis nogen kan fremhæves som en repræsentant for ”den glade kristendom”, som man begyndte at kalde grundtvigianismen i disse år, er det Gunni.

Gunni og Julie kom hver onsdag til gudstjeneste i Vartov, hvor Gunni vedblivende tog Grundtvig til alters. Tit var børnene med, de store også til det årlige vennemøde på Vartov. Familien Busck kom desuden af og til på Gl. Kongevej, hvor Grundtvig nu boede, senere på ejendommen ”Store Tuborg”, som hans tredje kone Asta anskaffede i 1867. Hun havde åbnet hjemmet langt mere, end Marie havde gjort. Der kom mange venner, og Gunni og Julie hørte til de nærmeste.

De sidste år

Kort efter tilbagetoget fra Dannevirke i februar 1864 modtog Gunni et trøstende brev fra Wexels, som han havde klaget sin og Danmarks nød til og tillige sendt en ”Udlæggelse af Johannes-Brevet”, som Wexels mente burde trykkes i Norge. Men fra Gunnis egen pen haves som nævnt intet om krigen. Sandsynligvis har han som Grundtvig været imod novemberforfatningens ”Danmark til Ejderen” og dens påberåbelse af den historiske ret. Grænsen burde efter Grundtvigs mening ligge ved sproggrænsen, som gik betydeligt længere mod nord. For Gunni som for

Grundtvig var det levende ord, det mundtlige sprog, aldeles centralt i forestillingen om folket. Og begge var fortsat kongetro. Enkedronningen Caroline Amalie var en trofast gæst i Vartov både til gudstjenester og vennemøder, og begge var de af og til gæster på Sorgenfri. Der ligger i Gunnis arkiv en håndskrevet invitation fra enkedronningen til ham og Julie, hvoraf det fremgår, at sådanne besøg ikke var ualmindelige. Han forsvarede også i et brev til sin søn Johannes den nye kong Christian mod de beskyldninger for tyskvenlighed, der verserede imod ham.

Men Gunni var fremdeles mere optaget af evigheden og kirkelige anliggender end af politik.

Trods Martensens angreb havde grundtvigianerne større succes end nogensinde før. Martensens skrift var udkommet i hele 5. oplag og alle fjender af grundtvigianismen frydede sig, bl.a. H.N. Clausen, som kaldte den ”den kødelig-fantastiske Forrykkelse af alt sundt kristeligt Begreb”, som han måtte advare alle unge og især kvinderne imod. Også den højkirkelige biskop Brammer blandede sig, så Gunni måtte til pennen igen og udgive et skrift på 12 sider med titlen ”Aabent Sendebrev til Biskoppen i Aarhus, Dr. theol. Brammer”. Brammer og hans bispekolleger var mere positivt stemt over for Indre Mission, som Gunni i øvrigt heller ikke var så kritisk over for, som Grundtvig var. På vennemødet i 1865 kom det til et sammenstød mellem de to venner.

Grundtvig udtalte om Vilhelm Beck, Indre Missions førstemand: ”Hvordan kan *han* samle en menighed, som ikke ved, hvad den skal samles om?” Gunni: ”Han prædiker om Evangeliet og samler om Daab og Nadver”. Grundtvig: ”Han samler om sig selv!”. Gunni: ”Han samler om Herren!”, Grundtvig: ”Han samler om sig selv!”. Gunni: ”Ja, jeg vil ikke sige dig imod, men...”. Grundtvig: ”For saadan er det!”

De høje herrers angreb på grundtvigianerne hjalp ikke. Til vennemødet i 1865 kom der over 800 mennesker, og ud over landet grundlagdes den ene grundtvigske højskole efter den anden, Askov, Vallekilde, Testrup og mange flere. Folkeligheden fejrede store triumfer efter det nationale nederlag i 1864. Dygtige teologer som Ernst Trier og Ludvig Schrøder gav afkald på deres karriere for at drive højskoler, og mange seminarier blev grundtvigske. ”Ud til folket” lød det i Danmark som i Rusland, hvor de såkaldte narodnikere drog ud blandt bønderne, og Gunnis egen søn Johannes var den mest inkarnerede narodniker af dem alle. Foregangsmanden i skolearbejdet var Brammers gamle elev, seminaristen Christen Kold, som tilbage i 1837 havde indledt en vækkelsesbevægelse på Mors og i 1850’erne bygget højskoler og friskoler på Fyn. Disse havde både kristelig og national vækkelse på programmet og blev model for 1860’ernes højskoler. Kolds skoler svarede ingenlunde til Grundtvigs ideal om ”Skolen i Soer”, men de fungerede i praksis. Grundtvig bøjede sig og indkaldte ham til vennemødet 1866, så han kunne

fortælle vennerne, hvad det var han gik og gjorde. Gunni interesserede sig levende for det hele. Han var trods aldersforskellen ven med Schrøder og Trier. Den sidste havde haft planer om at placere sin højskole i Brøndbyvester, før han valgte Vallekilde, hvor en anden af Gunnis og Julies unge venner, J.V. Hoff, i øvrigt blev valgmenighedspræst. Når de drog til deres søn Herman på Sneumgård ved Ribe, besøgte de Askov, hvor deres døtre Andrea og Julie havde ophold, og hvor også Johannes kom, når han havde fri fra sin læreplads i Kolding. Hjemme i Brøndbyvester skete der også noget på den grundtvig-koldske front. Gunni drev aftenhøjskole for voksne og fik desuden oprettet en friskole for børn.

Samme år blev kirkesagen stillet på spidsen af en affære på Fyn, som skabte store dønninger i både folkekirken og det politiske liv. Præsten i Ryslinge, Vilhelm Birkedal, blev afskediget, fordi han havde udtalt sig om politiske sager fra prædikestolen og bl.a. kaldt det for ”pjalteri” at man ved freden i Wien havde overladt Slesvig til tyskerne. Han dannede derefter sammen med sin menighed landets første frimenighed med en nybygget kirke i Ryslinge. Sagen var medvirkende til, at der i rigsdagen blev fremsat et forslag til lov om valgmenigheder, hvor præsten blev valgt af menigheden selv, men blev inden for folkekirken lønnet af staten. Trods Martensens, H.N. Clausens og Brammers indædte modstand blev loven vedtaget i 1868. Grunden var bl.a., at regeringen Frijs, som stod for den reviderede grundlov af 1866 og alliancen mellem godsejere og bondevenner, ønskede at takkes grundtvigianerne, der tydeligvis blev stærkere og stærkere i bondebefolkningen. Til formålet havde Frijs udpeget P.C. Kierkegaard som kultusminister med folkekirken under sig.

Skandale i Vartov

Vartovmenigheden var ikke fri for at have noget sværmerisk over sig. Dens absolutte centrum var Grundtvig selv. ”Den gamle” blev dyrket med en intensitet, navnlig af kvinderne, som nogen gange kunne nærme sig tilbedelse. Til det 19. århundredes centrale forestillinger hørte ud over ”folket” også ”personligheden”, den beundrede mand, som alle samledes om, det være sig en digter, præst, politiker, skuespiller eller højskoleforstander. En sådan ”personlighed” var Grundtvig. Gennem dybe kriser havde han udviklet sig til det nærmest ufattelige format, han nu havde. Gunni deltog ikke i tilbedelsen, andre af de nærmeste venner vel heller ikke, men mange i menigheden gjorde. Og Grundtvig selv var ikke uden skyld. Bl.a. tillagde han den nordiske menighed, hans egen, en verdenshistorisk betydning, f.eks. i dunkle strofer som denne:

Kaldet under Korsets Fane
 Er den sjette Menighed
 Til at følge ”Ordets” Bane
 I sin Kamp for Liv og Fred,
 Klare Herrens Vei paa Jorden,
 Fra hans Krybberum til Norden
 Og det ny Jerusalem.

Palmesøndag 1867 midt under gudstjenesten i Vartov rablede det for den 84-årige Grundtvig. Han forkyndte, at hans egne børn var undfanget ved troen og det hellige kys, kaldte sig selv for Gabriel og sine vers for Guds ord og ville kysse så mange kvinder som muligt, så de kunne få ”Jomfrubørn” ligesom Maria; den aldrende enkedronning skulle f.eks. føde Holger Danske. Han tvang alle til alters og ændrede på ritualerne. Mange kvinder stimlede sammen om ham og mente, det var selveste den helligånd, der åbenbarede sig i et nyt pinseunder, andre mente, at manden var gal. Gunni var der ikke, han holdt selv gudstjeneste i Brøndbyvester, men gjorde bagefter, hvad han kunne for at rage kastanjerne ud af ilden. Grundtvig søgte sin afsked, som kongen nægtede ham. I stedet suspenderede biskop Martensen ham fra embedet i Vartov. Hans fjender triumferede, bl.a. redaktør Bille på ”Dagbladet”, som bragte en udførlig reportage om ”biskop Grundtvigs” optræden i Vartov. Grundtvig blev indlogeret på Frederiksdal i et hus i en lukket del af parken og tilset af en ”galelæge”. Han var overmåde produktiv og skrev og skrev. Den lærde Grundtvigforsker Henning Høirup har fremdraget mere end 800 utrykte sider, deriblandt digte som følgende:

Da kom de Sorte og tog mig paa Sengen
 Tog mig med Kvinden saavelsom med drengen,
 Sagde jeg var saa ravruskende gal,
 At jeg kun passed’ til Frederiksdal...
 Nu kan bag Dørren du staae til du raadner,
 Usle poetiske Kogler og Kodner!
 Du med din blinde fantastiske Drift,
 Du har forvirret al Tale og Skrift!

En af dem, der mente, han var ravruskende gal, var hans søn Svend, som overtog ansvaret for ham, optrådte som hans formynder og skød hans ”fanatiske” kone Asta til side. Svend, der nu var en anerkendt forsker og docent ved universitetet, påtog sig bl.a. udgivelsen af 2. udgave af

Haandbog i Verdenshistorien, som Grundtvig læste korrektur på under opholdet på Frederiksdal, hjulpet af sin og Maries søn, ”drengen” Frederik. Men Svend gennemgik det nøje, før det blev afleveret til trykkeren. Grundtvig ville nu have et nyt motto på forsiden, nemlig en passus fra Matth. Kap. 16, hvor farisæerne beder Jesus om et tegn fra himlen, som kan godtgøre, at han er Guds søn, og Jesus nægter med ordene: ”Om Himmelens Udseende vide I at dømme, men om Tidernes Tegn kunne I det ikke. En ond og vantro Slægt forlanger Tegn; men der skal intet Tegn gives den uden Jonas’ Tegn”, dvs. den dybeste fortvivlelse. Netop dette ord om ”Tidernes Tegn” havde Grundtvig brugt under sin prædiken palmesøndag, hvad alle vidste. Så det ville Svend ikke have på forsiden af værket. Svend har i et brev til Gunni, som Høirup har trykt, givet en detaljeret redegørelse for sit sammenstød med faderen 13. juni 1867:

Nej, Fader, det kan ikke gaa an. Saa maa Bogen vente med at komme ud; men det er Synd for Forlæggeren, der taber derved. Da han nu spurgte, hvad det skulle sige, at det ikke kunde gaa an, naar han vilde have det, saa sagde jeg: det kan ikke skee saa længe, du er syg; det maa saa vente, til du bliver frisk. Ja, mine Been er syge, svarede han, men hvad kommer det den Sag ved? Nu var jeg nødt til at sige mildt og stille: Dit Hoved er ogsaa sygt, og saa længe det er Tilfældet, kan du ikke tage saadanne Bestemmelser... Nu blev han meget hæftig: ”Naa, saa du mener endnu, jeg er gal! Nu maa Doktoren selv indrømme, at jeg fejler ingenting paa Forstanden o.s.v. Han vedblev at skænde en Tid. Jeg sad stille skraas overfor ham og sagde ikke et Ord. Omsider tav ogsaa han og sank hen i en stille Grublen. Mit Sind var dybt bevæget, og der undslap mig et Suk. Da sagde han, nu ikke længer hæftig, men ligesom stødt: ”Aa jeg bryder mig ikke om dine Sukke; de kommer ikke fra Hjærtet.

Svend forsikrede faderen om sin kærlighed, hvorpå den gamle igen sank hen i en stille grublen med piben i munden. Svend mente nu at have bragt ham et skridt nærmere til en erkendelse af, at han faktisk var sindssyg, og denne erkendelse var, fandt han, en nødvendig betingelse for, at faderen kunne blive rask. Han havde lige fra begyndelsen forsøgt at få sin far til at indse, at han var gal. Nu var så først Asta og siden Gunni kommet og havde ødelagt det hele.

Mens Svend var gået ud for at tale med lægen, inden han skulle med toget til København, var Asta kommet, og Grundtvig havde fortalt ”denne stakkels uforstandige, blinde, kærlige Skabning” om deres møde. Hun var ilet ud for at hente Gunni, som var på besøg med sin familie. Han kom, blev sat ind i sagen og mente ikke, der kunne være noget i vejen for, at mottoet blev sat på forsiden, som Grundtvig ønskede det. Lidt efter kom Svend tilbage for at sige farvel. Han havde ikke fundet lægen, som var på skovtur med Gunnis døtre. Svend fortsætter:

Min Fader, nu kjæk og tryk ved det sikke ”Medhold”, besvarede mit ”Farvel” med nogle knubbede Ord om, at jeg vilde jo have ham spærret inde som en gal Hund...Jeg svarede mildt afværgende og vilde uden at inklade mig paa Vidtløftigheder fjærne mig. Men da tog De Ordet: er det angaaende det Motto, du vil have paa din Bog og som Svend gjør Indvendinger imod, saa maa jeg sige, at det er da helt uskyldigt etc. Etc. Med Paaberaabelse af ”hele Fakultetets Dom”, Vorherres egne Ord o.s.v. Det første De gjorde Mine til at tale, vendte jeg mig om imod Dem med et Blik, som vistnok maa have besvoret Dem om for Guds og Deres gamle Vens Skyld at forholde Dem rolig; men det gjorde desværre ingen Virkning; De lod Talen strømme frisk fra Leveren eller, som De vel hellere vilde sige: varmt fra Hjærtet. De havde ikke søgt Oplysning hos mig (der nu er 42 Aar gammel og ingen Idiot), men De havde nok i Deres Beretninger fra den sindssyge Mand og hans fanatisk forblindede Hustru, og De var saa vis i Deres Sag at De godt turde gribe ind og give ham ”Medhold”. Det virkede ogsaa om ikke just ”beroligende”, saa dog opmuntrende paa ham, saa han nu meget hæftig erklærede, at jeg intet Ansvar havde for, hvad der stod paa hans Bog; han havde Ansvaret, og han var Mand for at bære det ol. ol. – De vil maaske erindre, at jeg i dette kritiske Øjeblik bevarede min Selvbeherskelse og ikke svarede Dem med en Stavelse, skjøndt jeg ikke nægter, at mit Blod kogte i mig af Smerte og Harme over Deres ”Uforstandighed”, da jeg saae, hvilken Ulykke De havde gjort; men jeg lagde min Haand paa hans Arm og sagde saa mildt som jeg kunde, men bestemt – saaledes som man skal tale til sindssyge Folk, naar man da vil berolige og ikke ophidse dem -: Nu kan du intet Ansvar bære. Derpaa sagde jeg: Farvel, Fader! Og gik ud.

Hvad gjorde saa De? De løb efter mig ud i Forstuen og begyndte at vilde tage mig ordentlig i Skole for min Uforstandighed. Det var for meget. Jeg sagde Dem i faa Ord, at jeg ikke brød mig om, hvad De havde at sige mig: De havde gjort Ulykke nok i dag. Og De havde blandt andet gjort hvad De kunde til at berøve min ulykkelige Fader en Søn (da han jo nu var bleven saa ophidset imod mig, at jeg ikke turde see til ham igjen og jeg har ikke set ham siden; om jeg skal se ham mere i denne Verden, det véd kun Gud).

Og hvad gjorde De saa? De blev yderligere fortørnet paa mig og skaanede i Deres Vrede saa lidt min stakkels Fader, at De raabte højt til mig: ”Ih, fy skamme Dem, Svend! Ih fy skamme Dem! Der er en Gud i Himlen...” (hvilket jeg ikke havde tænkt paa at drage i Tvivl) og dermed forsvandt De gennem Døren ind til min Fader...

Gunni havde dagen efter optrinnet på Frederiksdal skrevet et langt brev til Svend for at finde en forståelse uden på nogen måde at give Svend ret; af dennes ovenfor citerede brev, som var et sent svar herpå, fremgår det, at der ikke var nogen forståelse at finde. Det fremgår også, at Svend opfattede Gunni som en følgagtig og næsegrus beundrer af faderen og ikke den kritiske ven, han faktisk var. Endelig lader Svend i begyndelsen af sit mange sider lange brev en bemærkning falde, som måske antyder, at der var andet på spil mellem ham og hans far:

Jeg kan ikke inklade mig paa at besvare alt i Deres Brev. Der var meget at sige i den Anledning, men det var aabenbart til ingen Nytte. Kun maa jeg bestemt afvise, hvad deri tales om at gaa i rette med Gud eller med min Fader paa Grund af hans nærværende Sygdom, for saa vidt dette skulde have nogen Anvendelse paa mig. Jeg behøver sandelig ingen Citater enten af Apokryferne eller af Apostelskrifterne, for at vide, at den Mand, hvem

Gud berøver sin Forstand, med ham have Menneskene ikke at gaa i Rette; og jeg er mig bevidst, at jeg ingen Lyst har til at gaa i Rette med min egen Fader, der desuden er den Mand, jeg af alle Mænd har i en Række af Aar elsket og æret højest, ogsaa da, naar det vel kunde falde tungest for den, der ej alene var sin Faders, men ogsaa sin Moders – og det en saadan Moders – Søn.

Svend havde måske aldrig glemt den uret, hans mor Lise havde lidt ved Grundtvigs omgang med og senere giftermål med Marie. Generelt havde Grundtvig med sin omfattende virksomhed haft interesse for meget andet end sine sønner. Der er ingen grund til at betvivle Svends oprigtige ønske om at beskytte sin syge far og få ham ud af det sværmeriske miljø, han befandt sig i, og som hans anden stedmoder Asta og efter Svends mening ogsaa Gunni var en del af. Men måske var hans optræden over for faderen i 1867 ogsaa præget af et ubevidst ønske om endelig at få magten over ham. Måske er der tale om en moden mands forsinkede faderopgør. Ogsaa med den reservefar, han i sin drengetid havde holdt sine sommerferier hos, og som havde viet hans far og Marie og dermed været med til at krænke hans mors minde. Men uanset hvad der har været på spil i Svend, og hvor meget Gunni har forstået af det, siger episoden en hel del om den selvsikkerhed, raskhed og heftighed, som var en del af Gunnis natur. Han var helt på det rene med, at Grundtvig var syg i sindet og ville gøre alt for at hjælpe ham, men i sin iver kom han her til at røre ved dybtgående familiære problemer, som det strengt taget ikke var hans sag at blande sig i.

I sommerens løb kom Grundtvig sig igen, og hans venner ville have suspensionen ophævet. Gunni lavede i samråd med kultusminister Kierkegaard et udkast til ansøgning herom og sendte det i en lukket kuvert til Grundtvig med et følgebrev:

Min kjære gamle Ven ! Det indlagte forseglede beder jeg Dig ei at læse før Du har læst dette Brev, som jeg vil bede Gud – ja, jeg beder Ham alt derom hele Tiden af mit ganske Hjerte, at Du med Alvor maa læse og ikke give Svar paa, før Du med Hans Aand, din trofaste Ven gennem mange Aar, kan besvare det. Da jeg gik fra Dig igaaraftes og naaede Østerbro, holdt min Vogn der med en Seddel fra min Datter, at biskop Kierkegaard var kommen til Præstegaarden mellem 3 og 4 og havde sagt, at han maatte absolut tale med mig, om jeg ogsaa, som hun sagde ham, kom først silde hjem, og i det Tilfælde udbad han sig Nattely hos os, som han da ogsaa fik. Dette Budskab satte mig i en ubehagelig Stemning; thi jeg kunde jo godt vide, at det var ikke mig, men Dig Besøget gjældte, og jeg anede intet Godt, skjøndt jeg strax nu vil sige: Det blev langt bedre end jeg havde ventet. Han sagde mig, at din Sag var ei længer blot ministeriel --- Betingelsen han maatte gjøre, naar han fra sit Standpunkt skulde kunne sætte sin Minister-Existents paa den, var at Du i nogle Maaneder frivillig afholdt Dig fra Nadverens Forvaltning. Jeg sagde ham strax, at meente han dermed ogsaa Skrifte og Absolution, da kunde jeg umulig række Haand dertil, da netop dine Skriftetaler i det sidste Aar havde været saa velsignelsesrige af Aanden, at jeg vilde ansee det for Uret af Dig at opgive denne din Tjeneste i Herren. Da han nu erklærede, at det

kun var Consekrationen og Distributionen, da kunde jeg gaa ind derpaa ... Det andet Punkt, jeg holdt mig til, var dette, ”at naar Du efter et Par Maaneders Afholdelse fra denne Altartjeneste paa Grund af legemlig Svaghed (dine Been kan sandelig vidne for Dig) endnu fandt Dig stærk nok til at forrette den Tjeneste, at Du da ikke skulde skrive Ansøgning om Tilladelse.” Hertil svarede han, at det behøvedes aldeles ikke... Kjære Ven! For denne Opsættelse i et Par Maaneder beder jeg – og vist Mængden af dine redelige Tilhørere og ærlige Christen-Lemmer! – at det ikke maa lykkes for Fjenden ganske at berøve os Dig i Folkekirken, af hvilken vi sandelig ikke ere modne til at gaae ud, og allermindst nu, da Du, den Eneste, som kunde holde en Menighed sammen, indtil den var voxet sammen, da Du staaer saa nær Din Soelnedgang, at vi jo ligesom kunne skimte Stunden, da Menigheden synger: ”Han sov hen, som Soel i Høst gaaer ned!”

Det lykkedes Gunni at få Grundtvig med på disse betingelser. ”Den gamle” blev i tjenesten i Vartov resten af sine dage, dvs. fem år endnu. Gunni var fuld af omsorg for ham. Kort før jul 1867 skrev han til ham: ”Da jeg ikke øiner Udsigt at komme til Dig i dette Aar, skal Pennen skrive, hvad mit Hjerte siger: Tak og atter Tak til Ham, hvis Miskundhed varer evindelig, for denne glade Dag! Ja Tak her og Tak hisset! Men saa beder jeg Dig med en Ret, som en gammel Kjærlighed har, der ikke er bleven rusten: Skaan Dig og tag Reeb i Sejlene, at Du endnu længe maa, om Gud vil, seile med os mod det deilige Land...”

Gunnis død

Selv var Gunni betydeligt nærmere sin solnedgang end Grundtvig. Gennem 1868 blev hans gamle plage, astmaen, værre og værre. Mod slutningen af året skrev han til Carl Muus: ”I Talen over min salig Fader sagde Provst Holm: ”Du følte, at Døden var bedre end et sygeligt Liv, og Du var gennemtrængt af Attraa efter at fare herfra og være med Christo,” og kjære Carl! Det er min sande Stemning; thi jeg føler mig for det Meste saa sygelig, at jeg længes efter Opløsning og efter at være hos Ham”.

Brevet til Carl Muus var et afskedsbrev. Dem er der adskillige af i Henrik Bechs udgivne samling. Til sin 37-årige søn Gunni, der havde slået sig ned som handelsmand i London, skrev han:

Naar Du min Gunni læser dette, er jeg ei mere hos Eder! Men gaae herfra uden at have lagt Dig og mine andre Kjære paa Hjerte, hvad jeg har stridt og lidt, arbeidet og levet for – det kan jeg ikke, saaledes som jeg har elsket og vil med Guds Hjelp elske Eder indtil Enden. Du veed, at jeg forlod den juridiske Vei for at blive Præst. Det var ikke for Stillingens Fordeels eller anden Behageligheds Skyld, men ene og alene fordi jeg i den christne Tro havde fundet den Fred med Gud, som enhver Synder trænger til og maa ansees ulyksalig, om han ikke har fundet den, før han gaaer ind til Evigheden. Skildre Dig de Kampe, jeg havde at gennemgaae i den Vantro Tid, i

hvilken mange saa h ir stet negtede Christi Guddom Hans Forsoning, - det vil jeg ikke, men jeg vil kun for min elskede Søn, som sikkerlig troer mig paa mit Ord, og give det Vidnesbyrd, at da jeg fornyede min Daabes Pagt og for ramme Alvor stadigen afsagde Djævelen... see da lykkedes Striden mig! Fjenden, det Onde i mig, blev altid mere og mere tilbagetrængt og Hjertet hengivet til Gud... Naar jeg nu med Døden for  ie – og den har jeg sandeligen for mig ikke i blotte Betragtninger, men i den asthmatiske Tilstand, hvori det mangengang er, som kunde jeg ei mere faae mit Veir, men maatte kv eles ved det standsede Aandedræt – dog føler mig i den Elendighed saa tryk, ja salig i mit Samfund med Vorherre Jesus Christus i Troen, hvad kan jeg da ønske mine Kjære – og deriblandt Dig min elskede Gunni – bedre end dette, hvorom jeg beder Gud, at I maatte fatte Sind og Forsæt til at ville holde Eders Daabes Pagt...”

Det var Gunni om at gøre, at han så alle sine børn, også de mindre åndelige, i det hinsidige. Til sin yngste søn Julius, som var telegrafist i Store Nordiske, og som har efterladt sig en rejseskildring fra Japan, der tyder på at han interesserede sig mere for kvinder end for Vorherre, skrev Gunni:

Min kjære Søn! Naar Du læser disse Linier, faaer Du intet Ord mere fra Din Fader; thi saa ligger hans Støv under Jorden og venter efter hans Hjertes Tro paa Vorherre Jesu Christi Komme i sin Faders Herlighed, som der staaer saa deiligt paa en  rstedsk Familiebegravelse skraaes over for mine Salige Forældres:

Ind i Gravens stille Bolig
Gaaer jeg nu at sove rolig,
Til det Onde Ende faaer;
Men naar jeg min Jesus hører,
Og hans kraft min Aske rører,
Jeg ud af mit Kammer gaaer.

... Du vil vist ikke ringeagte, men med Alvor og Eftertanke l se i denne Din Faders sidste Gave til Dig! Og med Kjærlighed gemme Din salig Broders Catechismus, hvori jeg efter hans Død skrev det lille Vers.”

Broderen var s kadet August Julius Busck, som var gået ned med sit skib. Julius var opkaldt efter sin døde bror og døde selv få år senere i 1874 som 30-årig telegrafbestyrer i Vladivostok. Gunni modtog på det sidste flere afskedsbreve. ”Jeg kan mærke paa vor kjære Annas Brev”, skrev Carl Muus, ”at der er allerede er Velsignelse udbredt over Dig, og hvorvel jeg maa gr de ved at tænke paa Eder eller see ind i Sygekammeret, føler jeg dog, at I ere lykkelige, omtrent paa den bedste Maade, man her i Verden kan være det. At staae med Taarer i  inene og christelig

Trøst i Hjertet ved Dødsleiet, eller Dødsbaaren, er en stor Velsignelse! – I Guds Navn da – en salig Dødsstund!”

Enkedronningen skrev:

Jeg har erfaret Deres store vedvarende Lidelser og kommer nu tillige for at bevidne Dem min inderlige Deeltagelse. Hvor maa Asthma, og i en saa høi Grad, være piinlig! Men Gud skee Lov, De kan desuagtet priise Gud! Dertil hører sandelig Meget, men vi kjende jo Alle Deres kjærlige Gud hengivne Sjæl og takke Ham for, at De selv i Taalmod kan være et lysende Eksempel for mange Christne og maaskee derved kan vække Uomvendte til Herren. Vor Herre forøge stedse Deres Styrke i Ham...Nu Guds Fred! Dette ønsker af ganske Hjerte Deres velvilligste og taknemmelige Caroline Amalie.

Palmesøndag skrev Gunnis datter Andrea, som boede hjemme hos dem i Brøndbyvester, til fru Grundtvig:

Ja, kjære Fru Grundtvig, jeg havde ogsaa tænkt at skrive til Dem i dag, og saa kom netop Deres Brev og bad mig derom. Det er kun meget ringe med min elskede gamle Fader, de to sidste Dage har han lidt meget.; de Anfald af Vejrbespændthed og Kraftesløshed, som tidligere kun kom én eller to Gange om Dagen, har igaar og idag næsten hele Tiden pint ham; han føler sig saa ubeskrivelig træt, kan ingen Steder finde Hvile og ikke sove. Men hvor er det dog et dejligt Sygeleje at være ved – Fader ligesom lever kun med Vorherre, taler ganske fortrolig med ham, hviler saa trygt saa trygt i ”Din Villie skee!”... han er saa mild og klager aldrig, og naar han saadan har siddet for at sove et Øieblik og saa slaar Øinene op, seer han saa forunderlig mild og næsten frimodig paa En, som man kunde tænke sig, han har været lidt oppe hos Vorherre. Ja, Vorherre tage ham snart op til sig; først i Nat har jeg rigtig kunnet bede derom – han blev saa glad, da jeg i Morges sagde, at nu havde jeg kunnet gjøre det, og skal ogsaa med Guds Hjælp vedblive dermed. ”Som Dug paa slagne Enge” skal vi næsten synge hver Dag; før sang vi ogsaa ”Et lidet Barn saa lysteligt”, det er næsten Faders kjæreste Psalme.—Nu Godnat, Gud være med os Alle. A.

På sidste side af brevet har Gunni selv skrevet:

Tak, min Ven! for Dit trofaste Venskab gjennem de mange Aar! Han, som af sin Barmhjertighed førte os sammen paa den eneste Frelsens Vei for Syndere, vil ogsaa føre os sammen, hvor vi til evig Tid skulle love Hans hellige Navn mellem de Forløstes Skarer! Hils nu hjertelig din Hustru og alle Dine, og Gud velsigne Dig og dem! At Du ledsager min sidste Vandring med Din Forbøn i Jesu Navn hos den evige Forbarmer, derpaa tvivler ikke Din gamle Ven Gunni Busck.

Hans kone Julie har skrevet en nøgtern beretning om ”Buscks” sidste tid dateret 11. maj 1869. Han havde i 1868 haft den glæde først at konfirmere sin datter Augusta og dernæst at vie sin datter Mally til Johannes’ gode ven Bo Bojesen, men følte sig derefter mere og mere træt. I november fik han sin vens søn H. Rørdam ansat som kapellan. ”Fra den 21. januar tog Sygdommen stærkt til”, skriver Julie, ” – en Hjertesygdom i Forbindelse med Asthma og Wattersot. Disse Sygdoms Uger hvor han til Tider led ubeskriveligt satte ligesom et Segl paa det Samfund med Vorherre som han havde haft fra de unge Dage. Han længtes saa inderligt efter Dødens Komme og fulgte hvert et Dødstegn med Glæde...Paaskelørdag laa han stille med et forklaret Udtryk over sit Ansigt og havde et kjærligt Blik eller Smil eller Ord for enhver der kom til hans Seng. Søndag Morgen, da vi havde bekjendt Troen som vi plejede, og bedet Fadervor, gjentog han med stærk Røst: Ja, dit er Riget og Magten og Æren i al Evighed! Amen. Lidt efter faldt han i Søvn og sov saa trygt. Hans fire Piger sadde med mig den hele Dag ved hans Seng; Sønnerne kom af og til og lyttede, men hans Øjne forbleve lukkede, og Kl. 9½ om Aftenen kom det sidste Aandedrag blidt og stille.”

Begravelsen fandt sted den 2. april 1869. Hans ven Peter Fenger begravede ham og holdt talen i Kirken. Rørdam holdt en tale i præstegården bagefter:

Det var ikke Sommer, men det var Vinter, sidste Gang vi mødtes. Den raske Gang og de hurtige Bevægelser vare forsvundne. Men Røsten og Klagen var den samme; Frimodigheden og Friskheden var den samme; Ærligheden og Kjærligheden var den samme; og det samme rolige, klare milde Øie, som da vi mødtes første Gang. Han Kjærlighed med det frie Mod havde holdt sig, og der laa dog meer end 40 Aar med mange store Forandringer mellem den første og den sidste Gang. Men jeg troer, at alle vi, som kjendte Busck, vil være enige, naar jeg siger: Busck var ingen tvesindet, tvetunget eller dobbelt Person, efter det forskjellige Selskab, hvori vi mødte ham; men han lignede sig selv! og han var Sandheden tro i Kjærlighed, og Kjærligheden tro i Sandhed, hvor vi traf ham.

Gunni og Julie ligger under et birketræ ved indgangen til Brøndbyvester kirke. På den store flade sten står der under hans navn ”Jeg lever, og I skulle leve”.

Eftermæle og eftertid

I slægtstraditionen spiller Gunni en stor rolle som ”Brøndbylinjens” stamfar og eneste præst – med en enkelt engelsk undtagelse. Især for den ældre generation, for hvem grundtvigianismen og kristendommen havde stor betydning. Men hvordan tager han sig ud for en eftertid, som ikke tæller ham blandt sine forfædre?

Gunni Busck var ikke nogen fremtrædende ”personlighed” og havde intet ønske om at være det. Når man finder hans navn i ældre leksika, skyldes det udelukkende hans venskab med Grundtvig. Som Grundtvigs ven og velgører blev han husket i grundtvigske kredse endnu i det 20. århundrede, som det ses af bl.a. Frederik Holms to foredrag og Barfods ”Minder fra gamle grundtvigske Hjem”. I vore dage er det vel kun kirkehistorikere med interesse for Grundtvig og hans omgivelser, der kender hans navn.

Der er ingen tvivl om, at Gunni faktisk betød meget for Grundtvig. Og det ikke kun på grund af tegnebogen. Han var med sin enkle og faste tro på Gud, sin intense fastholdelse af det ene fornødne over for verden og dens ”personligheder”, inklusive Grundtvig, en støtte, som dette ustabile menneske kunne ty til i vanskelige situationer. Gunni var den, som holdt ham fast på salmerne, da han i 1830’erne var på vej i allehånde andre retninger, Gunni var den, han søgte under sin krise 1844 og i 1851, da Marie havde slået benene væk under ham, og Gunni var den, som holdt ham til embedet, da han var flippet ud i Vartov palmesøndag 1867. Og når han ind imellem kom i tvivl om alt eller svævede ud i store syner, stod Gunni der om onsdagen ved nadverbordet og holdt ham fast. Det har uden tvivl været et tab for den ældgamle digter og Vartovpræst, da han i påsken 1869 mistede sin ven i Brøndbyvester, men for sig har han indtil sin egen død haft billedet af én, som aldrig tvivlede på, at de skulle ses igen i de levendes land. Grundtvig skrev i september 1869 følgende vers i den humoristiske tone, der altid havde været imellem dem:

Hr. Gunni Busck i Brøndbyvester,
 Han var min eiegode Ven,
 Som ham imellem Sjællands Præster
 Jeg har kun meget faa igien,
 Og det om ham skal mindes længe,
 Han spared ei paa sine Penge,
 Naar Herren havde dem Behov.

To Snese Aar det er nu siden,
 Da dødt der var i Aandens Hus,
 Ja, med Lovsangen tav selv Kviden,
 Knap hørtes Suk paa Kirkens Gruus,
 Hvor før i Hjertets dybe Toner
 Lovsang vor himmelske Forsoner
 Det hele land hver Herrens Dag.

Dog vilde mildt sig Gud forbarme,
 Alt var hans Aand paany udsendt
 Med Livets Ord, med Lys og Varme,
 Og Livets Lys var hos os tændt,
 Nydannet var en Psalme-Tunge,
 Som her en Opsang kunde sjunge
 Til Skabningens Halleluja.

Men Sølv og Guld har Aanden ikke,
 Og dog behøver Skjaldens Mund
 Og Skjalde-Huset Mad og Drikke,
 Saa Skjalden som en Fugl i Lund,
 Sig maatte med Guds-Ordet trøste,
 At dem, som ikke saae og høste,
 Dem føder Gud alligevel.

Det Ord fik Røst paa Præstetungen,
 Som sig i Bjergby rørde da,
 I Tusindtal af Præste-Pungen
 Sølvdalere sprang ud derfra.
 Derved vedligeholdtes Kraften
 Fra Nytaarsdag til Juleaften
 Hos Skjalden og hans ganske Hus.

Sangværket til den danske Kirke
 Saalunde frem for Lyset kom,
 Og Menighedens Psalme-Virke
 Skal minde Slægterne derom,
 Saa glemmes mellem Sællands Præster
 Skal aldrig han i Brøndbyvester,
 Som købde Lovsang til Guds Hus.

Set med nutidens øjne er Gunni Busck en særpræget, næsten eksotisk skikkelse. Særpræget var han allerede i samtidens, selv mange grundtvigianeres øjne, nok også Grundtvigs. Hans enkle og faste tro på Gud, Jesus og den Helligånd og på skabelsen, forsynet og evigheden var påfaldende selv for dem. Hvor påfaldende så ikke for en nutid, hvor kun få har en sådan tro, og præster offentligt kan bekende deres mangel på samme.

Da Grundtvig døde tre år senere i 1872, var alt i oprud og havde været det længe. Danmark og København var under fuldstændig forvandling, både i det ydre og det indre. Voldene var sløjftet, og byen bredte sig uhæmmet. Andre Buscker slog deres navne mere fast, end Gunni nogensinde havde gjort. Hans nevø Gunni Busck grundlagde Københavns Mælkeforsyning og et stort smøreksportfirma, som sendte ”Busck Butter” ud over den ganske verden, og ”Smør-Gunnis” nevø Arnold grundlagde en boghandel og et forlag, som producerede bøger af en helt anden slags end dem, Gunni havde læst. Georg Brandes indvarslede fra universitetets talerstol en ny tids litteratur, og en af den ny tids digtere oversatte Darwins ”Arternes Oprindelse”, som fik sig et stort dansk publikum. Ateisme blev almindelig i den intellektuelle elite. Udviklingen havde været på vej længe. Allerede i 1830’erne havde en digter, jævnaldrende med Gunni, kunnet skrive: ”Om lidt så er vi skilt ad som Bærrerne i Hækken, om lidt er vi forsvundne som Boblerne i Bækken”, og den tyske filosof Hegels heroiske forsøg på at forene kristendom og tænkning var ved at udarte i diverse former for erklæret ateisme, bl.a. hos Karl Marx, hvis navn omkring 1870 var ved at blive kendt i Danmark. Kirken var stadig en magtfuld organisation, men efter 1870 ikke så enerådende som før i almindelige menneskers åndsliv. Sekulariseringen satte ind, især i byerne. Der byggedes mange nye kirker i det stejlt voksende København, men procentvis dalede kirkegangen. Kristendommen blev en såkaldt privatsag. På landet var situationen en anden. Her havde både kirken, en kristen folkeskole og højskolen endnu i mange årtier et stærkt greb om befolkningen, og menighedens fællesskab vejede tungere end individets religiøsitet eller mangel på samme. Men også på landet forandrede samfundet sig grundlæggende både økonomisk, politisk og kulturelt, og vilkårene for kirken og de kirkelige retninger, herunder grundtvigianismen, blev nogle andre. Grundtvigianerne gerådede ud i en række modsætninger, ikke kun til Indre Mission og til det moderne gennembrud og dets genfødte rationalisme. Der opstod efter ”Den Gamles” død også indre modsætninger mellem forskellige grundtvigianske tendenser, mellem højregrundtvigianere, som afviste nyrationalismen, og venstregrundtvigianere, der søgte at komme til rette med den. Der skete et opgør med den vækkelsesgrundtvigianisme,

som Gunni stod for. Han havde set sit og sine nærmestes liv som én lang udvikling frem mod fuldbyrdelsen hinsides graven, en kamp mod djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen, herunder rationalismen og forsøgene inden for Guds egen kirke på at komme til rette med videnskaben og oplysningsfilosofien. Han havde skelnet mellem ”de christne” og ”verden” og talt om ”omvendelsen” til Kristus. I 1880’erne gjorde Morten Pontoppidan og andre venstregrundtvigianere op med denne tankegang. For dem skulle kirken være for alle og opmærksomheden rettes mod livet på denne side af graven.

Alt dette slap Gunni stort set for, men hans børn gjorde ikke. Hvordan hans søn Johannes forholdt sig, skal jeg komme ind på andetsteds. Efter Faderens død satte han Strandlyst fint i stand, så hans mor kunne flytte ind og gøre landstedet til sin permanente bolig. I hendes familie blev Johannes opfattet som lidt af et sort får. I november 1869 havde hendes søster Mally ladet en bemærkning falde om ham, som fik hans mor til at skrive et langt brev til hans forsvar. Han var den af hendes sønner, som hun følte sig mest knyttet til, skrev hun. I 1870 drog hun med sine fire døtre til Rom, hvor de traf hendes gode ven, den norske digter Jonas Lie, der skrev nogle smukke ord om hende. Hun modtog stadig familie og venner på Strandlyst om sommeren. Ellers søgte hun mere og mere sine søstre på deres mors enkesæde, Dosseringen 85 i København, og efter at det var revet ned, på Rosenvænget 7, også for at træffe familie og gamle venner i byen og gå i kirke og i teatret. Hun rejste desuden til England og var hos sin stedsøn Gunni og hans familie et par år. Senere opholdt hun sig i lange tider hos sin datter Augusta i Brørup, hvor hun bl.a. underviste i engelsk. De sidste år var hendes datter Andrea hos hende. Julie døde den 21. marts 1896 81 år gammel. Hendes og Gunnis gamle ven, pastor Hoff, som forrettede begravelsen fra Vartov, betegnede hende som et lykkeligt menneske. ”Barnligt og frimodigt troede hun paa sin Gud og Frelser. Hun led ikke af selvtagne Sorger og Bekymringer. Med et lyst Blik og et frejdigt Haab saa hun paa Livet. Og hun blev ved at være ung til det sidste, hun følte friskt og varmt.” Efter moderens død blev Andrea boende et par år, men i 1899 måtte hun flytte. I den gamle familiebibel har hun skrevet:

Her paa ”Strandlyst”, som af Fader var bestemt og indrettet som Enkesæde for Moder, levede Moder til sin død i Foraaret 1896. Moder blev syg lige efter Nytaar. Havde altid ønsket sig en pludselig Død, men tog sin lange, ofte smertelige Sygdom saa taalmodigt og aldrig klagende. Vilde saa inderlig gerne dø, som Vorherre da ogsaa opfyldte den 15. Marts om Morgenen. Hun blev begravet paa Brøndby Kirkegaard ved Siden af Fader den 25. Marts 1896. Siden har jeg boet i dette velsignede Hjem, som er et Mindested for alt det bedste – hvor man

staar og gaar. Men nu i dette Efteraar er det solgt, og Fremmede skal her bo og bygge. Det er den sidste Aften og usigelig svært at sige Farvel.

Strandlyst blev solgt til en ingeniør Monberg, og den ugifte Andrea flyttede til København for at holde hus for sin bror Herman, hvis kone mest opholdt sig hos deres børn i USA. Andreas tre yngre søstre blev alle gift, Mally med Bo Bojesen, læge og lærer på Askov højskole, Julie med oberstløjtnant Christian Axel Nielsen og Augusta med juristen Anders Pedersen, gårdejer i Brørup og lærer på Askov også han. Alle fire søstre førte som deres bror Johannes den grundtvigianske tradition fra deres barndomshjem videre, især Augusta, der mistede sit eneste barn, men som ”Augustamor” kom til at spille en stor rolle for de yngre i slægten.

Kilder

Ovenstående bygger især på Henr. Bech: *Gunni Busck, et Levnedsløb i en Præstegaard*. Anden forøgede Udgave (Schønbergs Forlag, København 1878), en 423 sider lang brevsamling, udgivet af Gunni Buscks svoger Henrik Bech, præst i Tranebjerg på Samsø. Bogens 1. udgave, som udkom 1869, er gengivet i fuld tekst i en dårlig kopi på nettet. Her findes også Henning Høirups *Grundtvig i 1867 belyst ved aktstykker og digte fra sygdomsåret* (1951) med korrespondancen mellem Gunni Busck og Svend Grundtvig 1867. I årbogen *Grundtvig-Studier*, som ligeledes er lagt ud på nettet med fuld tekst, findes en lang række artikler, som omhandler Gunnis relation til Grundtvig bl.a. i forbindelse med dennes krise 1844. I Busckslægtens arkiv findes foruden Gunni Buscks trykte skrifter H.P.B. Barfods *Minder fra gamle grundtvigske Hjem* (København 1923), Frederik Holms *Præsten Gunni Busck. To Foredrag* (København 1914), Ria Gravsholt Lervads *Bogen om slægten Busck* (København 1975) samt en række andre publikationer med relation til Gunni Busck, bl.a. hans hustru Juliane Marie Bechs bibel med optegnelser om familien. Busckslægtens arkiv rummer desuden en række utrykte kilder, bl.a. breve fra Gunni Busck til sønnerne Johannes og Julius samt to breve fra hans kone Julie og en beretning om hans sidste tid, som hun skrev den 11. maj 1869. Arkivet, der er opbygget af Leif Busck-Jensen og hans moster Ria Gravsholt Lervad, beror hos mig og efter min død hos min søn Jens Gunni Busck. I Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling findes en del papirer vedr. familierne Homann og Busck, som især vedrører Gunnis forældre og svigerforældre samt hans bror August og dennes efterslægt, den såkaldte Benzonsejelinje.

Gunni Buscks trykte skrifter er følgende:

De Christnes Troe som den var, som den er og til Dagenes Ende vil blive (København 1827) (60 s.)

Doctor og Professor Theologiæ H.N. Clausens Forhold til Jesu Christi Kirke i Danmark (København 1828) (42 s.)

Tvende Juleprædikener (København 1829) (46 s.)

Danmark hvad Danmarks er, Herren hvad Herrens (København 1829) (38 s.)

Protest imod at Dr. Morten Luther føres som Vidne imod Pastor Grundtvig. Et Sendebrev til Stiftsprovst Stochholm, *Tidsskrift for Kirke og Theologie* 1833:2 (32 s.)

Erklæring og Protest i Anledning af Stændernes Forhandlinger om Sognebaandets Løsning (København 1839) (68 s.), sammen med P.A. Fenger, D.G. Monrad, J.G.W. Hahn, J.Chr.Th. Mau, Johs.E. Fenger, Th.W. Oldenburg, F.E. Boisen og Chr.F. Rønne

Nødvendig Oplysning i Ritualsagen (København 1840) (19 s.)

Om Biskop Martensens Grundtvigianisme (København 1863) (14 s.)

Aabent Sendebrev til Biskoppen i Aarhus, Dr. Theol. Brammer (København 1867) (12 s.)